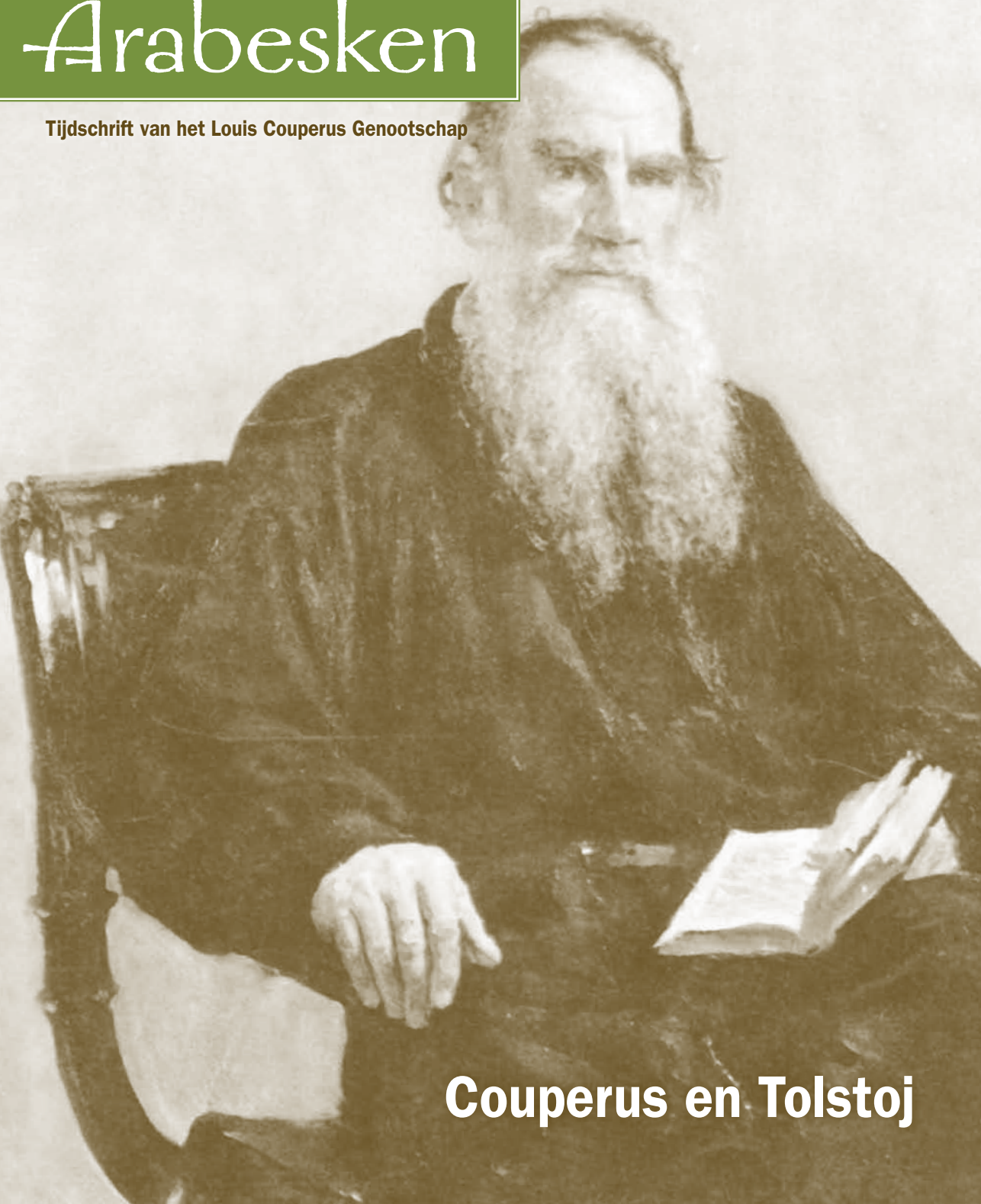

Achttiende jaargang • nummer 36 • november 2010

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

Couperus en Tolstoj

Couperus Digitaal

Bezoek eens de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijdladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met bijna 4000 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

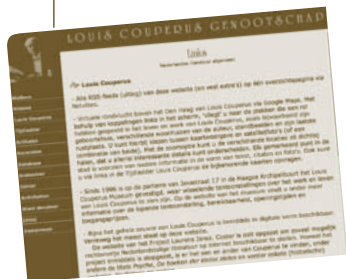
Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Gastenboek**

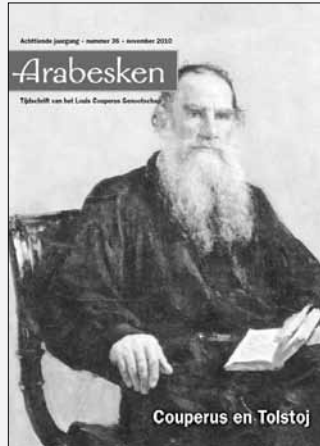
Geef uw mening over onze website. Doe een suggestie of stel een vraag aan de redactie en/of andere bezoekers

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap

Inhoud

Op de omslag: uitsnede van het portret van auteur Leo Tolstoj door Ilja Repin, 1887. Galerie Tretjakov, Moskou

Liesje Schreuders **4**

Schuld en boete, onmacht en noodlot

Over de invloed van Anna Karenina op Eline Vere

3 Geachte donateurs

13 Anne Deijkers

'Vrouwelijk schoon is veranderlijk'

Mathilde uit Een Liefde vergeleken met Eline Vere

Jeroen van Kan **21**

Hoe Couperus Engels leert spreken

Een vraaggesprek met vertaalster Ina Rilke

26 **Neem mijn arm, Constance...**

Het favoriete fragment van... Alma Post

Rémon van Gemeren **30**

Lof der wijsheid

Een vraaggesprek met Arnon Grunberg

35 Evert Paul Veltkamp

Kattebelletjes over een kattebelletje

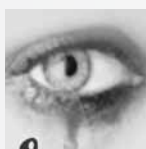
Brieven van Louis Couperus aan Theodoor Guillaam van Eck

Nieuwsbrief 41
Louis Couperus Museum

46 **Van en over Couperus en anderen**

Korte Arabesken 52

56 Gé Vaartjes

Lex van Delden 1947-2010

Ideale Couperusacteur overleden

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †

Louis
Couperus
Genootschap

Postbus 11637 • 2502 AP Den Haag
www.louiscouperus.nl

Comité van aanbeveling:

Mevr. prof. dr. E.J. Etty

Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Mevr. prof. dr. M.G. Kemperink

Prof. dr. M. Klein

Mevr. dr. J.E. Koch

Drs. A. Meinderts

Bijzonder hoogleraar Literaire kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam en critica/columniste van *NRC Handelsblad*. Auteur van onder meer de biografie *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*. Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden en criticus van *Trouw* en de GPD-bladen. Promoveerde op het werk van Hendrik Marsman, van wie hij ook een biografie publiceerde. Auteur van onder meer de studie *Decadentie en literatuur* en, samen met zijn voorganger Ton Anbeek, *Het literaire leven in de twintigste eeuw*. Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Promoveerde op een proefschrift over de Nederlandse fin de siècle-roman, *Van observatie tot extase. Sensitivistisch proza rond 1900*. Publiceerde onder andere *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle, Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* en 'Louis Couperus en de temperamentenleer'. Was tot 2008 universitair hoofddocent van de Radboud Universiteit Nijmegen. Is thans hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus; Louis Couperus en Pier Pander; Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*. Winnaar van de Couperuspenning 2007.

Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus* en *Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies (Couperus Cahier I)*.

Directeur van het Letterkundig Museum en van de Stichting Lezen. Publiceerde essays over en brievenedities van onder meer de schrijvers Anna Blaman, Emmy van Lohorst en Sonja Witstein en bereidde een biografie over Anna Blaman voor. Publiceerde onder andere *Den Haag, je tikt er tegen en het zingt. Literair Den Haag vanaf 1750*.

Bestuur:

Drs. Petra Teunissen-Nijssen
Han Peek
Drs. Tessy van de Ven
Mr. Pieter Verhaar
Drs. Peter Hoffman
Ria Keene-Fiolet
Drs. Liesje Schreuders

Voorzitter
Penningmeester
Secretaris
Vice-voorzitter
Algemeen lid
Algemeen lid
Algemeen lid

De Stichting Louis Couperus Genootschap is door de Belastingdienst per 1 januari 2009 is aangewezen als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) met het nummer 8020.53.397. Giften aan de stichting zijn aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting.

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

Op 23 augustus was er grote opwinding onder Couperusliefhebbers: regisseur Paul Verhoeven had de avond daarvoor in het programma *Zomergasten* bekendgemaakt *De stille kracht* te gaan verfilmen. Na de bekende tv-adaptatie uit 1974 door Walter van der Kamp is dit een unicum in de Nederlandse filmgeschiedenis – van eerdere plannen voor een verfilming door Orlow Seunke en Ger Thijs kwam tot nu toe niets terecht.

Onmiddellijk waagde het bestuur van het Genootschap zich aan allerlei speculaties. Wie het werk van Verhoeven ook maar een beetje kent, weet dat hij het grote gebaar niet schuwt: zijn grootste successen *Turks fruit* (1973), *Basic Instinct* (1992) en *Zwartboek* (2006) kenmerken zich door snelle plots, veel seks en dramatische ontwikkelingen.

Hoe zal zo'n aanpak uitwerken in het geval van *De stille kracht*? Kunnen we net zulke levensechte decors en kostuums van Verhoeven verwachten als in *Zwartboek*? En wat de plot betreft: zal het resident Van Oudijk nog lukken de opstand van de Indische bevolking te verijdelen, zoals Couperus het heeft geschreven? Of wordt de verblinde koloniaal onder de voet gelopen door hordes boze moslimfundamentalisten, zoals Verhoeven het lijkt te willen verfilmen?

Over *De stille kracht* en de relatie tussen die roman en de actualiteit gaat toevalligerwijs ook ons auteursinterview. Arnon Grunberg benadrukt hierin de vergeefsheid van goede bedoelingen, de verkeerde uitwerking van idealen en de fouten in het systeem van de 'beschavingmachine'; thema's die Grunbergs werk met *De stille kracht* gemeen heeft.

Het zou overigens mooi zijn als de verfilming van *De stille kracht* tot stand kwam in 2013, het honderdvijftigste geboortejaar van Couperus. Het Genootschap is namelijk van plan dat jubileum uitbundig met u te gaan vieren. Maar laten we niet op de zaken vooruit lopen.

In deze aflevering van *Arabesken* sluiten we onze driedelige reeks over *Eline Vere* af met twee bijdragen. Op 20 november 2010, dus rond de verschijningsdatum van dit nummer, is het precies honderd jaar geleden dat de grote Russische auteur Lev (Leo) Tolstoj stierf. Reden genoeg om dit nummer te openen met een vergelijking tussen *Eline Vere* en *Anna Karenina*. Daarna kunt u lezen hoe ook Mathilde uit *Een Liefde* van Lodewijk van Deyssel veel gemeen heeft met de Haagse freule, in een artikel van de hand van Anne Deijkers.

Verder besteden we natuurlijk aandacht aan de recente vertaling van Couperus' romandebuut door Ina Rilke. Uitgebreide recensies kunt u in ons volgend nummer verwachten; hier alvast een interview met de vertaalster door Jeroen van Kan.

En daar blijft het niet bij: Alma Post koos voor dit nummer haar favoriete fragmenten uit *De boeken der kleine zielen* en Evert Veltkamp schreef over Louis Couperus en het toneel. 🍷

Namens het bestuur en de redactie,
Liesje Schreuders

Schuld en boete, onmacht en noodlot

Couperus' romandebuut *Eline Vere* (1889) wordt nogal eens vergeleken met Tolstojs grote overspelroman *Anna Karenina* (1878). Inderdaad is er een aantal overeenkomsten aan te wijzen tussen de twee meesterwerken, vooral op het formele vlak. Aan de andere kant wijken thematiek en achtergrond van *Eline Vere* sterk af van die van *Anna Karenina*. De vraag die daarbij al snel opkomt, is: waarom was Eline niet getrouwd?

Door Liesje Schreuders

Dat Couperus bekend was met het werk van Tolstoj en het ook bewonderde, staat vast. Verschillende auteurs hebben gewezen op overeenkomsten tussen Couperus' debuutroman *Eline Vere*, en Tolstojs grote overspelroman *Anna Karenina*. Zo schrijft Bastet in zijn biografie over de ontstaansgeschiedenis van *Eline Vere*:

Tolstoj bewonderde hij [Couperus, LS]. Diens *Oorlog en vrede* had Couperus kort tevoren gelezen, evenals *Anna Karenina*. Aan deze laatste roman heeft hij wat de vorm betreft de indeling in korte hoofdstukjes ontleend die de opbouw van *Eline Vere* kenmerkt.¹

Ongeveer hetzelfde beweert Van Vliet in zijn nawoord bij *Eline Vere*. 'Volgens de auteur zelf was de structuur geïnspireerd door *Anna Karenina* en *Oorlog en vrede* van Tolstoj, die hij kort tevoren had gelezen.'² Ook Klein en Ruijs stellen in *Over Eline Vere van Louis Couperus*: '*Eline Vere* is naar onze mening een Haagse naturalistische roman, waarvan de uiteindelijke vorm mede bepaald is door de invloed van werk van Tolstoj, met name *Anna Karenina*.'³

Deze auteurs zien in de eerste plaats *uiterlijke* gelijkenis tussen *Anna Karenina* en *Eline Vere*: de opbouw van de roman in hoofdstukken, onderverdeeld in genummerde paragrafen. Klein en Ruijs merken daarbij echter ook inhoudelijke overeenkomsten op, als zij stellen:

Tolstoj's roman *Anna Karenina* is in veel opzichten voor Couperus een model geweest. De hoofdstukindeling (...) en de uitgebreide en ingewikkelde familierelaties in *Anna Karenina* vertonen gelijkenis met die in *Eline Vere*. De ontwikkeling van de liefde tussen Kitty en Ljewin in *Anna Karenina* vertoont gelijkenis met die van Paul en Frédérique. Het leven in de aristocratische kringen in Moskou en Petersburg verschilt weinig met het leven van de aristocratische Hagenaars. Men gaat er zelfs naar de Franse Schouwburg!⁴

Behalve de opbouw in korte hoofdstukjes heeft Couperus, volgens deze twee auteurs, ook enkele verhaalelementen overgenomen van Tolstoj, namelijk de 'ingewikkelde familierelaties', de 'ontwikkeling van de liefde' tussen twee personages en de tekening van 'het

leven in de aristocratische kringen'. Niet alleen de vorm, ook de inhoud van de romans komt dus gedeeltelijk overeen.

'Heel waar, heel lang, en heel naïf'

Voordat ik verder op deze inhoudelijke overeenkomsten inga, is het de moeite waard eens te kijken naar wat Couperus zelf over de kwestie te melden heeft. Op het eerste gezicht heeft hij zich er tegenstrijdig over uitgelaten. In een brief aan Frans Netscher uit 1889⁵ schrijft hij:

Tolstoj heeft grooten indruk op mij gemaakt (zelfs de indeeling in kleine hoofdstukjes is nog meer in *zijn* manier, dan in die der de Goncourts) maar ik heb, voor zoover ik mij in mijn werken kan terugdenken, voor Eline geene Russische herinneringen noodig gehad. Zij is, volgens mijn oordeel, geheel en al oorspronkelijk Haagsch.

Met andere woorden: Couperus heeft bij het bedenken van het karakter Eline – en dit geldt, mogen wij aannemen, ook voor de andere karakters – niet aan de romanfiguren van Tolstoj gedacht. In *Metamorfoze* daarentegen wordt een duidelijk inhoudelijk verband gelegd tussen Tolstoj's bekendste romans en het fictieve 'boek van Mathilde', dat hoofdpersoon Hugo Aylva, na de teleurstelling van het dichterschap, wil schrijven:

De boeken, die hij [Hugo Aylva, LS] kort te voren gelezen had met groote liefde, waren 'Oorlog en Vrede' en 'Anna Karenine', en hèm had getroffen de naïveteit van Tolstoj: het niet weten van een zuivere architectuur van roman, harmonischen bouw van geheel, eclectisch gelouterd; maar het, als van een kind, weêrgeven van gehéel

het leven, van gebeurtenissen, gebeurtenisjes, die dag schakelden aan dag, heel waar, heel lang, en heel naïf. En ook 'Mathilde' wilde hij zoo doen, haar geven dag na dag, en telkens haar uit laten staan tegen haar achtergrond van vrolijk leven, gewoon, gewoon lief en gewoon leed, in een zachte vervloeiing van het gemakkelijke leven, dat glimlachte of weende, maar dat nooit tragisch was, tragisch als het leven van Mathilde...⁶

Als we *Metamorfoze* opvatten als een geromantiseerde autobiografie van Couperus, en 'het boek van Mathilde' dientengevolge als een verkapte *Eline Vere*, dan kunnen we uit dit citaat twee belangrijke dingen opmaken.

In de eerste plaats dat Couperus veel meer van Tolstoj heeft willen overnemen dan de indeling in korte hoofdstukjes, een indeling die we overigens zowel in *Oorlog en vrede* als in *Anna Karenina* aantreffen. Hugo Aylva, Couperus' alter ego, is geïnteresseerd in wat in *Metamorfoze* Tolstoj's 'naïeve' manier van vertellen wordt genoemd: het 'weergeven van geheel het leven'. Naïef, kennelijk, omdat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen belangrijke en minder belangrijke gebeurtenissen in de plot; er is geen 'zuivere architectuur van roman, harmonischen bouw van geheel' – althans, volgens Aylva.

Daarnaast ontleent Aylva-Couperus aan Tolstoj de wens om in zijn verhaal een contrast aan te brengen tussen een 'vrolijk leven, gewoon, gewoon lief en gewoon leed' en het leven van de hoofdpersoon, dat 'tragisch' zou moeten zijn. De ontwikkeling van de vele *minor characters* in de roman dient dan als een soort antithese tegenover de ontwikkeling van de op zichzelf staande Eline.

Hieruit zouden we – voorlopig – kunnen concluderen dat Couperus aan het lezen en bewonderen van Tolstoj een bepaald inzicht in het schrijven van romans heeft overgehouden,

dat hij heeft toegepast in *Eline Vere*. Aan de ene kant heeft hij in navolging van Tolstoj, een bepaald *contrast* in het verhaal ingebouwd, dat de tragedie van Eline beter doet uitkomen: de enerverende levensloop van het hoofdpersoon wordt uitgelicht tegen de achtergrond van de vele 'gewone' levens van andere karakters.

Aan de andere kant moet dit tragikomische verhaal verteld worden volgens het drievoudige principe van 'heel waar, heel lang, en heel naïf'. Dit principe komt overeen met wat we nu een *realistische* invalshoek zouden noemen. Het realisme probeerde immers de werkelijkheid op objectieve wijze ('heel waar') weer te geven, door middel van uitgebreide en gedetailleerde sfeer-

Ilja Repin, Lev
Nicolajevitsj
Tolstoj rust uit in
het bos, 1891.
Tretjakovmuseum,
Moskou

beschrijvingen, waarheidsgetrouwe details en veel directe en indirecte rede ('heel lang'), schijnbaar zonder de inmenging van een oordelend verteller ('heel naïf').

Strikt gesproken is het niet geoorloofd om het fictieve 'boek van Mathilde' in *Metamorfoze* als een verkapte *Eline Vere* op te vatten, zoals ik zojuist heb gedaan. We weten dat Couperus *Metamorfoze* geschreven heeft als roman, niet als autobiografie.⁷ Niettemin is de analyse die de verteller van *Metamorfoze* op Aylva's debuutroman loslaat, ook toe te passen op Couperus' eigen werkwijze.

Hoe 'geheel en al oorspronkelijk Haagsch' Eline zelf ook is, in de roman *Eline Vere* worden twee creatieve elementen met elkaar gecombineerd die we makkelijk kunnen terugvinden in Tolstojs romans, zowel in *Oorlog en vrede* als in *Anna Karenina*, en die Couperus dus heel goed van Tolstoj kan hebben 'geleerd'. Wat Hugo Aylva's adagium van 'heel waar, heel lang, en heel naïf' betreft, dat de illusie zou moeten wekken van een weergave van 'gehéel het leven, van gebeurtenisjes, die dag schakelden aan dag' – dat geldt naar mijn mening zowel voor *Oorlog en vrede* als voor *Anna Karenina*, en misschien nog wel meer voor die eerste dan voor die laatste roman.

Schuld en boete

Natuurlijk ligt het voor de hand *Eline Vere* te vergelijken met *Anna Karenina*, eerder dan met *Oorlog en vrede*. *Anna Karenina* heeft immers een vrouw als hoofdpersoon en de roman draagt, net als *Eline Vere*, haar naam als titel. Bovendien spelen beide romans, zoals Klein en Ruijs al stelden, zich af in de huiselijke, aristocratische kringen van de tweede helft van de negentiende eeuw, waarbij de zeden van die kringen en de onderlinge familierelaties een belangrijk thema aangeven. Het leven van Anna Karenina, met zijn tragische afloop, is het hoofdonderwerp van de roman *Anna Karenina*, terwijl in *Oorlog en vrede* juist verschillende levens over langere perioden worden gevolgd.

Het grote verschil tussen *Anna Karenina* en *Eline Vere* is echter het hoofdthema. *Anna Karenina* is een overspelroman, waarmee bedoeld wordt: een roman over een overspelige vrouw. De hoofdpersoon, de aristocratische Anna, is getrouwd met de veel oudere bestuursambtenaar Karenin. Ze heeft een zoontje en leidt een schijnbaar gemakkelijk en luxueus leven in Petersburg. Haar broer, Stiva Oblonski, roept haar naar Moskou om zijn huwelijk te redden, nadat hij zijn vrouw Dolly heeft bedrogen met de gouvernante – dit is het begin van de roman. Stiva's beste vriend Ljwin, na Anna de belangrijkste figuur en hoofdpersoon van de tweede plot, is verliefd op Dolly's zuster Kitty en wil met haar trouwen, maar Kitty heeft haar hart verloren aan Alexei Vronski, officier in het leger van de tsaar.

In Petersburg zien Anna en Vronski elkaar voor het eerst op het station, waar ze samen getuigen zijn van de noodlottige dood van een arbeider onder een trein. Ze vallen voor elkaar tijdens een bal, onder de ogen van een diep teleurgestelde Kitty. Anna probeert de opbloeiende liefde te ontvluchten, terug naar Petersburg, maar Vronski gaat haar achterna en biecht nog tijdens de treinreis zijn liefde voor haar op. Eenmaal in Petersburg beginnen de twee een onstuimige verhouding, die niet lang onopgemerkt kan blijven. Als Anna zwanger wordt, kan ze de verhouding ook voor haar echtgenoot niet langer meer verborgen houden. Ruzie en jaloezie zijn het gevolg. Wat te doen? Een scheiding zou betekenen dat Anna haar geliefde zoon kwijt zou raken. Niet scheiden en de schijn van een verstandshuwelijk ophouden blijkt ook onmogelijk, voor beide partijen.

Na haar bevalling vertrekt Anna met Vronski naar Italië, maar zelfs in het buitenland kan ze niet gelukkig worden, omdat ze haar zoontje mist en de rol van maîtresse haar

niet ligt. Terug in Moskou en Petersburg raakt ze steeds verder geïsoleerd, zowel van haar gezin als van haar vrienden.

Intussen is Kitty haar liefdesverdriet te boven gekomen en heeft ze Ljewins tweede aanbod geaccepteerd. Terwijl Anna, Vronski en Karenin steeds meer weerstand ondervinden van de buitenwereld, en een scheiding verder weg lijkt dan ooit, viert Ljewin en Kitty hun wittebroodsweken op het platteland. Grote, filosofische vragen over leven en dood kwelen Ljewin voortdurend, vooral na de dood van zijn geliefde broer Nikolaj. De geboorte van zijn eerste zoon helpt hem het ware geloof te omarmen.

Terwijl het met Ljewin en Kitty steeds beter gaat, verslechtert Anna's verhouding met Vronski onder invloed van de voortdurende spanning, de verveling en niet in de laatste plaats de morfine die ze sinds haar bevalling is gaan gebruiken. Ze werpt zich onder een trein, waarna Vronski vertrekt naar het front. Ljewin en Kitty, mogen we aannemen, leven nog lang en gelukkig.

Uit deze (zeer beknopte) samenvatting van de honderden pagina's tellende roman kunnen we gemakkelijk concluderen dat *Anna Karenina* en *Eline Vere* weinig met elkaar gemeen hebben wat betreft plotopbouw en thematiek. Het thema overspel komt in *Eline Vere* niet voor, terwijl overspel de enige en onoverkomelijke oorzaak is van Anna Karenina's schuld en schaamte, de reden dat zij wordt uitgestoten en haar kind niet meer mag zien. Overspel is een doodzonde volgens de wetten van de (christelijke) godsdienst, die zo'n grote rol speelt in het leven van Tolstoj, en die Ljewin, de tweede hoofdpersoon van de roman, ten slotte als enige waarheid erkent.

Ljewin wordt vaak gezien als het personage dat het dichtst bij Tolstoj zelf staat, dat Tolstojs morele dilemma's het trouwst verwoordt, en het is bekend dat de auteur tijdens het schrijven van *Anna Karenina* zelf een soort bekering doormaakte. In die zin zouden we de centrale vraag van *Anna Karenina* – wat zijn de gevolgen van overspel? – als een moreel en religieus vraagstuk kunnen opvatten. Anna's dood is dan de straf die haar door een anonieme instantie – auteur, God, verteller, publiek – wordt opgelegd voor een misdaad die zij heeft gepleegd.

Niet voor niets draagt *Anna Karenina* als motto een citaat uit de Bijbel: 'Mij is de wrake, en ik zal vergelden.'⁸ Zo'n christelijk thema van schuld en boete, en de religieuze en morele problemen die daarbij komen kijken, ontbreken volledig in Couperus' *Eline Vere*.

Naturalisme en tragedie

Zoals bekend werd Couperus bij het schrijven van zijn eerste roman sterk beïnvloed door de Franse auteurs die met het naturalisme geassocieerd worden: Lucas, Taine en vooral Zola. *Eline Vere* is dan ook een naturalistische roman omdat, zoals Maarten Klein heeft betoogd, de werkelijkheid er op naturalistische wijze wordt weergegeven, namelijk alsof ze door objectieve wetmatigheden wordt bepaald.⁹

Kenmerkend voor het naturalisme is dat deze wetmatigheden door de schrijver op een quasi-wetenschappelijke manier worden 'behandeld': 'De [naturalistische] romancier is behalve schrijver ook experimenterend psycholoog en socioloog; en de roman is het verslag van het experiment', aldus Klein.¹⁰

De wetmatigheden die het lot van het individu determineren, zijn erfelijkheid, opvoeding en milieu. In *Eline Vere* spelen ze een niet te onderschatten rol. Het tragische aspect van *Eline Vere*, dat wat Eline tot een tragisch personage maakt, komt er in feite uit voort: 'Het inzicht dat de mens in hoge mate bepaald wordt door zulke factoren als erfelijkheid,

Mihály Zichy (1827-1906): Bal tijdens een officieel bezoek van sjah Nasr Ed-Din van Perzië in 1873. 1874. Hermitage, Petersburg

opvoeding en milieu doet natuurlijk als vanzelf de vraag rijzen in hoeverre de mens dan nog een vrije wil heeft,' observeert Klein. Deze vraag, of er sprake is van de vrije wil of van een boven de mens gesteld noodlot, wordt niet eenduidig beantwoord in *Eline Vere*, zoals al eerder is betoogd door Bastet en recentelijk door Van Vliet.¹¹ Sommige personages zijn op de hand van het noodlot, anderen propageren de vrije wil.

Niettemin heeft Eline Vere zélf het gevoel door 'onzichtbare machten' op een 'hellend pad' te worden voortgeduwd, haar ondergang tegemoet. Zij is het enige personage in de roman dat zo dwingend de macht van het noodlot voelt dat zij eraan denkt te bezwijken; op Vincent Vere na, die niettemin aan Elines lot ontsnapt dankzij de hulp van zijn wilskrachtige vriend, Lawrence St. Clare, dé exponent van de vrije wil in de roman.

Eline sterft tenslotte aan een overdosis, 'onmachtig (...) den dwang van haar noodlot te ontgaan'.¹² De vraag wat er eerder was: Elines karakter, dat wil zeggen haar zwakheid en melodramatische inslag, haar overerfde, overdreven gevoeligheid, haar onaangepastheid aan de eisen van haar tijd, of de treurige, langzame ontwikkeling waardoor zij ten onder lijkt te gaan aan iets dat groter is dan zijzelf – deze vraag ontardt al snel in een kip-of-ei-discussie. Duidelijk is in ieder geval dat Elines tragedie ligt in haar onvermogen zich met haar milieu te verzoenen, met zichzelf in het reine te komen, haar eigen ongeluk om te buigen naar geluk. Tegelijkertijd is haar milieu niet in staat haar te begrijpen, laat staan te accepteren.

Deze wisselwerking tussen omgeving en individu is kenmerkend voor het naturalisme. Het naturalistische experiment van Couperus zouden we dus als volgt kunnen omschrijven: 'Wat gebeurt er als een jonge, gevoelige, fantasievolle vrouw in botsing komt met een oppervlakkige, ongevoelige, vijandige omgeving?'

De tragedie van *Eline Vere* ligt kortom in die ontmoeting tussen individu en maatschappij, een ontmoeting die destructief uitwerkt voor het individu. Het individu *in casu*, de negentiende-eeuwse vrouw van hoge komaf, wordt ongelukkig vanwege de onverenigbaarheid van karakter (dat erfelijk is bepaald) en maatschappij. Deze onverenigbaarheid kunnen we noodlottig noemen, zij is in elk geval tragisch, in de zin dat ze tot een tragisch einde leidt. De vraag is nu of eenzelfde soort tragedie zich voltrekt in *Anna Karenina*.

De tragedie van Anna

De tragedie van *Anna Karenina* is eveneens toe te schrijven aan de frictie tussen individu en maatschappij. Niet voor niets zijn *Anna Karenina* en *Eline Vere*, zoals ook *Effi Briest* en *Madame Bovary*, romans over ongelukkige vrouwen. De negentiende-eeuwse vrouw, of zij nu Russisch, Frans, Duits of Nederlands was, stond half binnen, half buiten de maatschappij: zij was de hoedster van de familie, noodzakelijk voor de voortplanting en de opvoeding van kinderen; zij kon niet of nauwelijks deelnemen aan de samenleving op het gebied van politiek, wetenschap, kunst etcetera.

Naturalistische vraagstukken, zoals de invloed van erfelijke factoren op het individu en de vraag in hoeverre dat individu gedetermineerd wordt door zijn sociale omgeving, spelen in *Anna Karenina* wel degelijk een rol. Zoals gezegd begint de roman met het overspel van Anna's broer Stiva, waaruit mag blijken dat Anna en haar broer meer gemeenschappelijk hebben dan op het eerste gezicht het geval lijkt. De opvatting dat een morele constitutie erfelijk is, is naturalistisch.

In de loop van het verhaal wordt bovendien duidelijk dat Stiva en Anna, alsook Anna's echtgenoot Karenin, hun ouders op jonge leeftijd hebben verloren en dat zij niet zijn opgegroeid in een gelukkig, 'normaal' gezin. Hiermee wordt gesuggereerd dat zo'n gelukkig gezin onontbeerlijk is voor een 'normale' psychische gesteldheid op latere leeftijd. Deze suggestie wordt ook gewekt door Couperus in *Eline Vere*, als hij vertelt dat Eline en Betsy hun ouders op jonge leeftijd hebben verloren en het met een treurige oude tante moesten stellen. Het resultaat is misschien anders, maar het verband tussen afkomst en karakter wordt in beide romans gelegd.

De tegenstelling tussen de sociale omgeving van de grote stad, die corrupt en hypocriet is, en het platteland, dat juist een helende uitwerking heeft op de hoofdpersoon, speelt zowel bij Tolstoj als bij Couperus een rol. *Anna Karenina* is op haar gelukkigst, als je het zo kunt noemen, als ze met Vronski in Italië reist, of met hem in een buitenhuis verblijft. Voor Eline geldt hetzelfde wat betreft haar tijd op de Horze.

Toch is het realisme van Tolstoj niet echt naturalistisch, zoals dat van Couperus, onder andere omdat de christelijke moraal en de psychologische uitwerking daarvan op de karakters een 'wetenschappelijke' opvatting zoals het naturalisme die voorstond, niet kunnen staven en zelfs in essentie tegenspreken.

Dit thematische verschil tussen *Anna Karenina* en *Eline Vere*, dat ik hierboven al heb besproken, is samen te vatten als schuld-en-boete versus onmacht-en-noodlot. Het is een cruciaal verschil en ontnemt ons de mogelijkheid van een één-op-één-vergelijking van de twee romans. Ja, zowel *Anna Karenina* als *Eline Vere* vertelt over ongelukkige dames, over rijke families die uit elkaar vallen, over een maatschappij die mensen – vrouwen – in het ongeluk stort. Het overspel van Anna is echter een veel grotere bedreiging voor haar omgeving, voor de 'werkelijkheid' van de roman – dat wil zeggen de aristocratische patriarchie van het negentiende-eeuwse Rusland – dan de treurige onaangepastheid en ziekelijke overgevoeligheid van Eline.

Zoals Tony Tanner al in 1979 opmerkte in *Adultery and the Novel*, fungeert het overspel van Madame Bovary, Anna Karenina, Effi Briest en al die andere ongelukkige negentiende-eeuwse vrouwen als een soort uitlaatklep voor veel grotere maatschappelijke spanningen, die het persoonlijke overstijgen.¹³ Als het huwelijk, dé instantie bij uitstek die religieuze, sociale, psychologische en biologische verhoudingen met elkaar in overeenstemming tracht te brengen, ontheiligd wordt, kunnen ook andere mythes en machtsverhoudingen niet langer in stand blijven, zo is de gedachte.

En dat leidt ons tot die ene vraag waar het volgens mij om gaat, bij de thematische vergelijking van *Eline Vere* met andere realistische romans uit dezelfde tijd: *Waarom is Eline niet getrouwd?*

Sympathie

Couperus schreef dat hij aan *Eline Vere* was begonnen 'in een wanhoop over mijn poëzie, die ik voelde sombreieren en toch zo lief had, in een bui van het kan-me-niet-bommen, om eens een lange roman te schrijven – lang à la Tolstoi – voor het groote publiek, en dien de jonge meisjes, waarmee ik flirtte, aardig zouden vinden.'¹⁴

Om te begrijpen waarom Couperus Eline laat worstelen met zichzelf, maar haar niet ten prooi laat vallen aan overspelige zonde, moeten we ons goed de historische context van de roman inprenten.

In 1857, na de publicatie van *Madame Bovary*, werd Flaubert aangeklaagd vanwege morele obsceniteit. Hij werd vrijgesproken, maar uit het feit van de aanklacht blijkt al dat schrijven over seks, en zeker over overspelige seks van vrouwen, in de negentiende eeuw nog altijd gevaarlijk en verontrustend kon zijn. Het onderwerp was tegelijkertijd zo interes-

V.l.n.r.: Basil Rathbone als Karenin, Greta Garbo als Anna en Fredric March als Vronski in Clarence Browns verfilming uit 1935

sant, is mijn suggestie, omdat een auteur er niet alleen de zeden en normen van de tijd mee aan de kaak stelde, maar de overspelige liefde van een vrouw 'estheticeerde' – hij maakte er een roman van. Voor jonge, ongetrouwde meisjes, immers het door Couperus beoogde publiek van *Eline Vere*, werd zo'n roman niet geschikt geacht.

Couperus heeft nooit blijk gegeven van een uitgesproken christelijke moraal. Zijn interesse lag van jongs af aan bij de oudheid en de renaissance, bij heidendom en bij de mystieke filosofische stromingen die eind negentiende eeuw populair waren.

Wat de thematiek van liefdesrelaties betreft, heeft Couperus allerlei soorten verhoudingen beschreven, vooral bijzondere vriendschappen tussen zowel twee mannen als tussen een man en een vrouw, maar nauwelijks huwelijken. Het thema overspel suggereert echter dat het huwelijk met al zijn problemen centraal staat, niet alleen in de roman, maar in de maatschappij zelf.

Ik denk dus dat het thema overspel Couperus eenvoudigweg niet interesseerde op het moment dat hij *Eline Vere* schreef. Hij wilde vermaak en verstrooiing bieden aan de meisjes met wie hij omging, een model ter identificatie. Bovendien stonden Couperus' naturalistische uitgangspunten een behandeling van het overspelthema in de weg. Een 'sociaal experiment' met wetenschappelijke pretentie valt niet goed uit te voeren wanneer schuld en schuldbesef de psychologie van het hoofdpersonage dermate overheersen, dat zij hoe dan ook gestraft moet worden, door zichzelf dan wel door iemand of iets anders.

Pas in latere realistische romans, zoals *Van oude mensen...*, *De boeken der kleine zielen* en *Langs lijnen van geleidelijkheid*, en natuurlijk *De stille kracht*, werkt Couperus het thema overspel uit, maar alleen in *Van oude mensen...* staat het werkelijk centraal. En dan nog slechts als een gebeurtenis die aanleiding is tot de werkelijke misdaad in de roman, moord.

Het is kortom opvallend en bijzonder dat de roman *Eline Vere*, die wat stijl en opzet betreft zo veel lijkt op die andere grote Europese romans met een vrouwen naam in de titel, wat thematiek en plot betreft een geheel eigen weg is inslagen. ♣

Noten

1. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.114.
2. H.T.M. van Vliet, 'Nawoord'. In: Louis Couperus, *Eline Vere*. Amsterdam, 2009, p.549.
3. M. Klein & H. Ruijs, *Over Eline Vere van Louis Couperus*. Amsterdam, 1981, p.7-8.
4. Idem, p.39.
5. Gepubliceerd in *Maatstaf II* (1963), nr.3-4 (juni-juli), p.158.
6. Louis Couperus, *Metamorfoze. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 13, p.77.
7. 'En al zoû ik nu eens schrijven een boek, waarvan de held een modern auteur was: al zoû ik dien held laten schrijven werken, die verwant aan de mijne waren, de held zoû niet ik zijn; zijn kunst niet de mijne; en de roman zoû een roman blijven (...)' Zie Louis Couperus, *Metamorfoze*, p.239. Het citaat is tevens het motto van de roman.
8. Romeinen 12:19.
9. Maarten Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*. Maastricht, 2000, p.16.
10. Idem.
11. Bastet, *Louis Couperus*, p.123 en H.T.M. van Vliet, 'Nawoord', p.556.
12. Louis Couperus, *Eline Vere. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 3, p.175.
13. Tony Tanner, *Adultery and the Novel*. Baltimore, 1979, p.15-17.
14. Brief aan Frans Netscher geciteerd in Bastet, *Louis Couperus*, p.114.

Dante Gabriel Rossetti (1828-1882): Study for the Blessed Damozel (rond 1873). Victoria and Albert Museum, Londen

MATHILDE UIT *EEN LIEFDE* VERGELEKEN MET ELINE VERE

‘Vrouwelijk schoon is veranderlijk’

Net als *Eline Vere* van Louis Couperus is *Een Liefde* van Lodewijk van Deyssel een naturalistische roman met een nerveuze vrouw als hoofdpersoon: Mathilde de Stuwen. Eline en Mathilde vertonen opvallende gelijkenissen – en verschillen. Een thematische confrontatie.

Door Anne Deijkers

In 1887 verscheen *Een Liefde* van Lodewijk van Deyssel. Critici waren in shock. De woordcombinaties waren vreemd, de vergelijkingen overdreven en de personages gedroegen zich banaal en onzedelijk en hadden ook nog gebrek aan idealen. In *De Lantaarn* werd de roman zelfs ‘een aanwinst voor de bordeelliteratuur’ genoemd.¹ Van Deyssel was de eerste Nederlandse auteur die de seksualiteit van een vrouw openlijk beschreef.

Het verhaal

Mathilde de Stuwen is enig kind van een weduwnaar. Haar moeder is vlak na de bevalling overleden. Jozef, een vrijgezel met een effectenkantoor, brengt Mathilde en haar vader geregeld een bezoek. Hij kent Mathilde al van kleins af aan en als zij volwassen is geworden, doet hij haar een aanzoek. Het is niet zo dat hij zich altijd al tot haar aangetrokken voelde; het idee voor het aanzoek kwam op een dag bij hem op en sindsdien heeft hij zijn best gedaan verliefd op haar te worden. Vader De Stuwen gaat akkoord met het huwelijk.

Tijdens de huwelijksreis moet Mathilde veel aan haar eenzame vader thuis denken. Dan bereikt hen het nieuws dat De Stuwen is overleden. Mathilde kan het verlies moeilijk verkroppen en sluit zich maandenlang op tussen haar vaders spullen. Door dit alles bekoelt de liefde tussen haar en Jozef. Na de rouw breekt er echter een betere tijd aan. Ze verhuizen en Mathilde bevalt van een zoon, Felix. Na de bevalling wordt ze ernstig ziek, en Jozef en zij besluiten dat het beter is voor haar gezondheid dat ze in het Gooi gaat wonen.

In het begin reist Jozef iedere dag heen en weer, maar dit wordt steeds minder. Liever gaat hij uit met zijn oude vrienden dan dat hij bij zijn zieke vrouw is. Mathilde verdenkt Jozef ervan dat hij iets heeft met de voedster Marie. Ze voelt dat zij en Jozef weer van elkaar vervreemd zijn geraakt en besluit haar liefde nieuw leven in te blazen. Al snel echter beseft ze dat ze meer vrienden dan geliefden zijn. Ze komt haar ziekte te boven en gaat terug naar Amsterdam. Hier baart ze een dochter en leiden zij en Jozef verder een burgerlijk bestaan.

Van Zola tot Maeterlinck

Toen Van Deysssel met *Een Liefde* begon, was hij van plan een naturalistische roman te schrijven. Maar tijdens het schrijven maakte hij een ontwikkeling door die in de stijl van de roman is terug te vinden. De schoonheid van een beschrijving werd belangrijker dan de waarheidsgetrouwheid ervan. Zo kan bij Van Deysssel een natuurlijke dialoog worden afgewisseld met een zin als:

Maar zij leefde tegen den dommelenden avond in, bóven den duisternis-spoelenden grond, met haar hoog hittende hoofd óp onder de drijvende wolken, met haar droomenfonkelende oogen vóort door de nachten de eenzaamheid.²

In 1895 schreef Lodewijk van Deysssel het artikel 'Van Zola tot Maeterlinck'. En zo is zijn weg in de literatuur misschien wel het beste te omschrijven. Van Deysssel heeft het naturalisme van Zola groot gemaakt in Nederland, maar hij is de eerste die er ook weer afstand van nam. Van Deysssels werk bevat uiteenzettingen over de opklimmende trappen van waarneming: van observatie, naar impressie, tot sensatie. In de jaren 1889 tot 1897 verdiept hij zich in het mystieke. Hij schrijft 'De dood van het naturalisme' (1891) en kiest voor het symbolisme van de Frans-Vlaamse dichter Maeterlinck. Hij probeert een eigen vorm van mystiek te ontwikkelen die gebaseerd is op een steeds intenser wordende zintuiglijke ervaring.

De roman *Een Liefde* is dus als het ware in tweeën te delen: het thema van de liefde verandert in een mystiek thema: de goddelijke ervaring in combinatie met de seksuele ervaring. Hierdoor verandert ook de stijl. Onder invloed van het sensitivisme wilde Van Deysssel de (koortsachtige) gevoelens van Mathilde zo precies mogelijk weergeven, en dat kon volgens hem niet met 'gewone' taal, maar alleen door het beschrijven van zintuiglijke ervaringen.³

Eline was zoo beeldig mooi, net een poppetje: haar toilet van lichtgrijs étamine was bijna opvallend eenvoudig, terwijl de brides van het nuffige capothoedje haar gelaat in een zijden lijst hielden omvat.⁴

Dat Eline tijdens haar ziekte ook een innerlijke ontwikkeling doormaakt, is in haar uiterlijk terug te zien. Ze is minder koket en gespeeld, ze laat nu meer van haar binnenkant zien.

Nervositeit bij 'het sterke geslacht' wordt minder gewaardeerd; het is een vorm van degeneratie, van verzwakking van het geslacht.⁵ Een nerveuze man is lui en ziekelijk, en kijkt vaak vanaf een afstand naar de maatschappij. Hij filosofeert en denkt na over zijn gevoel. Deze vergeestelijking wordt als negatief ervaren, omdat deze tegen de natuur van de man ingaat.⁶ Hetzelfde geldt voor een vrouw met lusten: van nature is zij zuiver, zinnelijkheid gaat tegen haar natuur in.⁷ Juist het ontbreken van zulke opvattingen maakt *Een Liefde* tot een vooruitstrevende roman: Mathilde heeft niet alleen seks omdat het haar plicht is. Haar genot speelt wel degelijk een rol.

Erfelijkheid en milieu

In een naturalistische roman is het aspect erfelijkheid van groot belang. Hieruit wordt het onevenwichtige gestel van de hoofdpersoon verklaard. Auteurs als Van Deysssel en Couperus willen hiermee laten zien dat de daden van hun personages beheerst worden door krachten die sterker zijn dan de personages zelf. Eline kan er niets aan doen dat ze zich zo overspannen gedraagt. Zij heeft het nerveuze karakter van haar vader geërfd. Kwalen als hoofdpijn en nervositeit zitten bij haar in de familie. Mathilde lijkt als twee druppels water op haar jong gestorven moeder. Weemoedig merkt haar vader deze gelijkenis op:

Je moeder was net zoo als jij, lieve kind, je bent haar sprekend evenbeeld. Ze was net zoo opgewonden als jij wel zijn kan, en ook haar uiterlijk had héel veel van het jouwe (...) Kind, je hebt zóoveel van d'r!⁸

Niet alleen erfelijkheid, ook andere determinerende factoren als afkomst en omgeving zijn bepalend voor het karakter en de daden van de twee vrouwen. Eline komt uit de hogere Haagse kringen en ze bevindt zich in een sociaal netwerk. Ze is constant bezig met hoe ze overkomt en wat de anderen van haar denken. Volgens haar omgeving gedraagt ze zich 'gemaakt'. Mathilde komt uit een kleinburgerlijk milieu en ze heeft nauwelijks contact met de buitenwereld, Jozef is haar enige sleutel hiertoe. Ze sluit zich op in haar eigen wereldje en dit maakt haar naïef en wereldvreemd. Jozef en Mathilde kleden en gedragen zich 'zoals het hoort'. Als Mathilde beseft dat er tussen haar en Jozef geen sprake meer is van liefde, maar slechts van vriendschap, besluit ze dit zo te laten. Scheiden is geen optie, ze zullen voort moeten leven als beschaafde burgers.

Vittorio Corcos,
Dromerijen (1896).
Galleria Nazionale
d'Arte Moderna,
Rome

Berthe Morisot:
Jeune fille au miroir
(1880). Musée
Marmottan, Parijs

Dubbele moraal

Een paradox lijkt hun belangstelling voor seksualiteit. Jozef bezoekt bordelen en houdt er (meer dan) eens een maintenee op na. Mathilde doet aan masturbatie. Hiermee doorbrak Van Deyssel een taboe. Er was daarvoor nog nooit zo openlijk over de seksualiteit van een vrouw geschreven. Tegelijkertijd liet hij de dubbele moraal van de keurige burger zien: aan de ene kant hield men zich strikt aan regels en normen, hield men de schone schijn op, maar ondertussen gebeurde er van alles op seksueel gebied.

Deze dubbele moraal verwerken naturalistische schrijvers in hun romans om de huichelachtigheid van de burgerij te tonen en hiermee hun antiburgerlijkheid te uiten. Maar bij Couperus' *Eline Vere* zien we deze belangstelling voor seksualiteit niet terug. Eline mogen we gerust een seksloos poppetje noemen. Couperus wijkt hier af van een van de kenmerken van het naturalisme.

Dol op muziek

Muziek maakt bij beide vrouwen emoties los, omdat deze 'halfbewuste verlangens'⁹ oproept. Mathilde raakt vooral opgewonden van muziek als ze zelf piano speelt, zoals op de avond van Jozefs liefdesverklaring:

Zij voelde zich gloeyen onder het spelen. Zuiver, zonder één fout, had zij het stuk vol-eind, zij was vuurrood geworden en transpireerde er van.¹⁰

Maar ook op de avond dat zij en Jozef een verjaardagsfeestje geven, speelt Mathilde voor de gasten een stuk van Beethoven. Door te spelen uit ze haar liefde voor Jozef. Ze raakt in trance en verliest zich in de muziek en in de liefde voor Jozef. Wanneer Mathilde zich niet goed voelt, blijft de piano ongebruikt. Ook Eline houdt van muziek, vooral van opera:

Uit den aard harer droomerig idealistische natuur, hield Eline dol veel van de opera, niet alleen om er zich in haar loome elegance te laten bewonderen, niet alleen om

de muziek, en om eener beroemde chanteuse de voordracht van een of andere aria af te hooren, maar ook om de gespannen, zeer romantisch gekleurde intrigues, de eenigszins ruw geschilderde, melodramatische peripetieën, vol haat en liefde en wraak, waarvan het conventionele haar niet hinderde, en waarin zij zelfs geen waarheid zocht.¹¹

De mannen

Waar vrouwen zijn, zijn vaak ook mannen. Al is het alleen maar om een tegengeluid te geven aan het nerveuze 'gedoe' van de vrouw. In *Eline Vere* is deze taak weggelegd voor Otto van Erlevoort. Hij is een keurige, nuchtere man en een goede partij voor Eline. Ze verbreekt echter de verloving. Vincent is Elines neef en we kunnen hem wel 'de mannelijke Eline' noemen. Net als Eline heeft hij een nerveus karakter. Hij is sensitief, kan goed filosoferen, heeft mensenkennis en reist veel. Eline vindt Vincent intrigerend en voelt zich erg tot hem aangetrokken.

Voor Mathilde is er maar één man in haar leven. In eerste instantie haar vader, voor wie ze een obsessieve liefde koestert, en vervolgens Jozef van Wilden, haar echtgenoot. Jozef vervangt als het ware haar vader. Als ze net met Jozef is getrouwd, sterft haar vader. Jozef is een keurige, degelijke man die zijn emoties zoveel mogelijk probeert te verbergen. Huilen is volgens hem niet voor mannen. Mathilde waardeert het dat hij zich altijd zo goed weet te kleden en ze heeft veel respect voor hem. Jozef is een goede tegenhanger van Mathilde: hij is realistisch en laat zich niet leiden door emoties. Terwijl Mathilde allerlei dromen heeft over het huwelijk en de ideale man, is Jozef heel concreet in wat hij zoekt in een vrouw:

Het was een van zijn lievelingsdenkbeelden een vrouw aan zijn zijde te zien van hooge gestalte, niet te klein, die zich elegant kleepte, altijd gezond en vroolijk was (...) Buitendien moest ze een mooi lichaam hebben, niet te mager, en veel zindelijkheid en al de hoedanigheden van een aangename gastvrouw voor als ze eens een partijtje gaven.¹²

Jozef heeft zich nooit echt aangetrokken gevoeld tot Mathilde, maar wanneer hij zijn best ervoor doet, krijgt hij steeds meer oog voor haar vrouwelijk schoon en lijkt ze toch aan zijn wensen te kunnen voldoen. Niet veel later blijkt Mathildes schoonheid aan verandering onderhevig, in negatieve zin. Al snel na de huwelijksvoltrekking wordt Mathilde zwanger en krijgt Jozef een afkeer van haar dikke buik:

En dan kon hij haar nog alleen maar met een gemaakte zachtheid van zich wechduwen en zelf de kamer uitgaan om ergens in een andere kamer, boos, te gaan zitten en zich af te vragen, wat hem toch scheelde, dat Mathilde toch lief en mooi was altijd, dat haar lichaam, na de bevalling, er weer even lekker uit zou zien als eerst.¹³

Als ze na de bevalling ziek wordt en ze dus nog steeds niet de oude is, weet Jozef niet goed wat hij met zijn vrouw aan moet. Dit is niet bepaald hoe hij het in gedachten had. Hij koos voor een opwindende, vruchtbare vrouw en nu zit hij opgescheept met een zieke! Hij laat haar dan ook steeds vaker alleen.

De tegenstelling tussen beide karakters komt al duidelijk tot uiting wanneer de twee zich net hebben verloofd. Mathilde sluit zich op in haar kamertje en wil constant uitroe-

pen hoeveel ze om haar verloofde geeft en hoe dankbaar ze is. Vanaf het eerste moment wil ze zich helemaal aan Jozef wijden. Ondertussen bedenkt de nuchtere Jozef dat hij een goede slag geslagen heeft en gaat hij die nacht nog langs bij een prostituee.

Hoewel de liefde tussen Jozef en Mathilde al snel bekoelt als ze hun normale leven gaan leiden, zal het nooit in Mathilde opkomen haar man te verlaten. Ze onderwerpt zich aan hem en het is haar missie om heel haar leven aan hem te wijden. Dit in tegenstelling tot Eline, die al tijdens de verloving bij Otto weggaat en nooit een man zal vinden.

Het broze geluk en de ontzuivering

Een kenmerk van de naturalistische roman is dat deze een geschiedenis van de ontzuivering is.¹⁴ Verlangens, dromen en idealen botsen op de kille realiteit. Net als Eline Vere wordt ook Mathilde steeds ongelukkiger in haar bestaan. Maar vóór deze diepe dalen bereiken beide vrouwen eerst een hoogtepunt van geluk. Mathilde heeft dit geluksmoment vanaf de avond van haar verloving tot de dood van haar vader tijdens haar huwelijksreis; Eline tijdens haar verloving met Otto en dan vooral gedurende haar verblijf op de Horze. Allebei de vrouwen zijn zich bewust van het geluk en spreken het uit, maar tegelijkertijd uiten ze ook hun angst dat het geluk zomaar voorbij kan zijn. In beide romans komen we een dergelijke scène tegen:

En zij sprak weêr voort: O, ik ook, ik begrijp mijn geluk nog niet heel goed, maar ik voel, dat het er is. Ik ben zoo gelukkig, dat ik bang ben, dat het niet lang meer duren zal.¹⁵

Nooit, nooit meer als vroeger, God... altijd zoo, altijd zooals nu! Veranderde het, ik zoû sterven!¹⁶

Zoals ze zelf al voorspellen, blijkt hun geluk broos te zijn. In Mathildes huwelijk bekoelt de liefde en bedaart de passie al snel. Eline verbreekt haar verloving met Otto en raakt daarmee voorgoed haar geluk kwijt.

Berusting versus de dood

Mathilde beseft dat haar verlangens niet realistisch zijn. De liefde zoals zij zich die voorstelde, was een ideaalbeeld dat niet te verwezenlijken is. De perioden van koortsdromen laat zij achter zich en ze kiest voor een normaal burgerlijk leven als een gewone deftige dame met rode bolle wangen.

Mathildes gezicht bolde aan tot dat van een gewone deftige dame. Zij had een groote vriendschap voor Jozef, maar was er niet zoo erg op gesteld

*J.A.M. Whistler:
Symphony in White,
No 2: the Little
White girl (1864).
Tate, Londen*

hem altijd bij haar te zien. Toen zij einde Oktober weêr terug waren in Amsterdam hield zij niets meer over van dien raren zomer buiten als de slappe herinnering van een droom. In April van het volgende jaar, beviel zij weêr, van een dochter.¹⁷

Eline neemt uit wanhoop een overdosis slaapmiddel. Haar daad is niet weloverwogen en het is de vraag of ze echt dood wilde.

Vijf...zoû dat te veel zijn? Zij weifelde een pooze. Met die vijf druppels zoû ze toch zeker slapen! Zij weifelde nog steeds. Maar op eens nam zij een besluit, toegelokt door het vooruitzicht te zullen rusten. En zij dronk.¹⁸

Aanvankelijk voldoet de nerveuze vrouw aan het ideaalbeeld van de man. Ze is mooi, gezond, slank, met vrouwelijke vormen en een gezonde blos. Dit is wat Otto in Eline ziet en Jozef in Mathilde. De mannen vinden het geen bezwaar dat hun geliefde snel bloost of huilt. Ze hebben het vaak niet eens door. Bovendien maakt dit haar, in hun ogen, een echt gezonde vrouw. De natuur heeft nu eenmaal bepaald dat vrouwen zo zijn.

Dat haar innerlijk en daardoor ook haar uiterlijk sterk zullen veranderen in de loop van het verhaal, kunnen wij als lezers van naturalistische romans voorspellen, maar is voor de man in de roman niet te voorzien. ❖

Noten

1. Jacqueline Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle. Een receptie-historisch overzicht van het proza tussen 1885 en 1900*. Amsterdam, 1993, p.52-54.
2. Lodewijk van Deyszel, *Een Liefde*. Amsterdam, 1979, I, p.178.
3. Ton Anbeek, *Geschiedenis van de literatuur in Nederland. 1885-1985*. Amsterdam, 1999, p.61-62 en E. d'Oliveira: '80 en '90 aan het woord. Amsterdam, 1977, p.18-20.
4. Louis Couperus, *Eline Vere. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 3, p.201.
5. Het idee van degeneratie staat tegenover Darwins evolutietheorie, waarin er juist vanuit wordt gegaan dat de sterkste overleeft.
6. Voorbeelden van een nerveuze man zijn: Vincent Vere (Couperus, *Eline Vere*, 1887) en Willem Termeer (Emants, *Een nagelaten bekentenis*, 1894)
7. Mary Kemperink, *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle*. Amsterdam, 2001, p.166-167, 176-184, 190-193.
8. Lodewijk van Deyszel, *Een Liefde*, I, p.104.
9. Ton Anbeek, *Geschiedenis van de literatuur in Nederland*, p.49.
10. Lodewijk van Deyszel, *Een Liefde*, I, p.13.
11. Louis Couperus, *Eline Vere*, p.56.
12. Lodewijk van Deyszel, *Een Liefde*, I, p.57.
13. Idem, II, p.6.
14. Ton Anbeek, *Geschiedenis van de literatuur in Nederland*, p.49.
15. Lodewijk van Deyszel, *Een Liefde*, I, p.118.
16. Louis Couperus, *Eline Vere*, p.261.
17. Lodewijk van Deyszel, *Een Liefde*, II, p.118.
18. Louis Couperus, *Eline Vere*, p.562.

Hoe Couperus Engels leert spreken

In mei van dit jaar verscheen de langverwachte vertaling van *Eline Vere* in het Engels. De vertaalster is Ina Rilke, die al veel Nederlandse meesterwerken voor het Engelse taalgebied ontsloot en hiermee verschillende prijzen in de wacht sleepte. Hieronder een interview met de vertaalster ter voorbereiding op de recensie van haar werk in ons volgend nummer.

Door Jeroen van Kan

Voorafgaand een kleine parade van feiten. Geboren in Mozambique in 1943. Opgegroeid in Portugal. Opleiding aan de oudste Britse school van het Europese vasteland te Porto. Begin jaren zestig aangekomen in Nederland. Opleiding tot vertaler.

In die paar kale feiten zit veel verstopt. Ina Rilke beheerst het Engels alsof het haar moedertaal is, maar is geen *native*. Ze is niet Brits, ondanks haar scholing. Hoewel ze er opgeleid is, is ze geen Portugese. Van geboorte is ze Mozambikaanse, maar ze is het niet. Ook al woont ze al bijna vijftig jaar in Nederland, Nederlandse is ze evenmin.

Dat maakt haar tot de ideale buitenstaander, iemand die niet alleen van binnen naar buiten kijkt, zoals de meeste vertalers doen. Toegegeven, er zijn *native speakers* onder de Nederlandse vertalers die hun vaderland net zo goed kennen als het land waar ze verkozen te gaan wonen, maar de meeste vertalers kijken vanuit het Nederlandse venster naar de landen waaruit ze vertalen, en kijken als Nederlanders naar Nederland. Zo niet Ina Rilke. Ze kijkt uit ons raam, maar ziet ons tegelijkertijd voortdurend vanuit de positie van buitenstaander.

Nog een verschil. Ze heeft altijd in meerdere talen gewoond. Ongetwijfeld heeft haar vermogen talen te assimileren ook een genetische component, maar haar levensloop heeft die genen geactiveerd. 'Ik imiteer talen,' zegt ze. 'Ik ben een meester in het nabootsen van talen, in uitspraak, maar ook in het me volkomen eigen maken ervan.'

Daarom zegt ze ook, als ik me bij haar meld voor een onderhoud (direct nadat ze waar-schuwend heeft medegedeeld: 'Ik ben niet iemand die gezellig iets in huis heeft hoor'), wijzend op een opengeslagen boekje op haar bureau, een jaloersmakend gemak suggererend: 'Ja, ik ben even snel m'n Bahasa aan het ophalen. Over een paar dagen vertrek ik naar Indonesië, als voorbereiding op het vertalen van *Heren van de thee* van Hella S. Haasse.' Zelfs na tien jaar rondreizen door India kan ik ternauwernood tien woorden in

Omslag vertaling
Eline Vere

'Je merkt duidelijk dat het als feuilleton is geschreven en dat er later weinig redactie meer over gevoerd is. Hoe meesterlijk ook, het is toch het product van een 24-jarige jongen die in vierenhalve maand een slordige zeshonderd pagina's vol schreef'

het Hindi van elkaar onderscheiden en is het schrift me nog steeds even vreemd als dat op Babylonische kleitabletten. Ziedaar het verschil.

Na vijftientwintig jaar vertalen van wetenschappelijke teksten (voornamelijk kunst-historische) koos ze voor het literair vertalen, en ontwikkelde zich tot een van de belangrijkste Engelse buiksprekers van de Nederlandse letteren. Ze gaf haar stem, of ze gaf de Engelse versie van hun stem, aan schrijvers als Adriaan van Dis, Margriet de Moor, Cees Nooteboom, Hafid Bouazza, Oscar van den Boogaard, Peter Verhelst, Connie Palmén, Erwin Mortier, etcetera. Ze vertaalde ook verschillende moderne Franse romans, en won in 2002 de Scott Moncrieff Prize voor literaire vertaling Frans-Engels. Voor het in de Angelsaksische wereld helpen van boeken als *Shutterspeed* en *My Fellow Skin* kreeg ze de Vlaamse Cultuurprijs 2008, tien jaar geleden won ze de Vondel Translation Prize (om de kosmopolitische uitstraling van die onderscheiding te onderstrepen mag de Vondel Translation Prize uiteraard niet de Vondel Vertaalprijs heten), en voor het vertalen van haar eerste dode schrijver werd ze genomineerd voor prestigieuze prijzen in het buitenland. Willem Frederik Hermans' *Nooit meer slapen* werd *Beyond Sleep* en *De donkere kamer van Damokles* werd *The Darkroom Of Damocles* ('Nee, die associatie met duistere sekskelders bestaat echt alleen in Nederland. De Engelsen en Amerikanen denken bij een darkroom alleen aan een donkere kamer waarin foto's ontwikkeld kunnen worden. Die associatie is typisch het probleem van Nederlanders die de Engelse vertaling lezen.')

Beide boeken van Hermans werden door recensenten lovend besproken. Misschien wel het mooiste compliment kwam van Paul Binding, in zijn bespreking van *Beyond Sleep* in *The Independent*: 'In Ina Rilke's lively and graceful translation, his novel does what so few do: it makes one see and feel life afresh.'

Je zou ook kunnen zeggen dat een goede vertaling 'makes one see and feel the novel afresh'.

Literair kantwerk

Als ik Rilke spreek, in haar werkkamer, waar ondanks de waarschuwing toch voldoende voorradig blijkt, heeft ze net haar vertaling van een andere dode schrijver afgerond: *Eline Vere* van Louis Couperus.

'Ja, Couperus is m'n tweede dode auteur. Zo'n beetje het tegenovergestelde van Hermans hè. Hij is op een heel andere manier moeilijk te vertalen. De beknoptheid van Hermans is natuurlijk ver te zoeken bij hem. Couperus trekt alle kasten open. Het is ook wel een beetje te veel hoor, vind ik.

Je merkt duidelijk dat het als feuilleton is geschreven en dat er later weinig redactie meer over gevoerd is. Hoe meesterlijk ook, het is toch het product van een 24-jarige jongen die in vierenhalve maand een slordige zeshonderd pagina's volschreef. Hij herhaalt zo verschrikkelijk veel en put zich zo uit in het beschrijven van al die bals en soireetjes. Dat is heel lastig te vertalen, omdat het eigenlijk niet meer te lezen is voor een moderne lezer.

Het is jammer dat hij zich een beetje te veel in de tule werpt. Er wordt wat afgefladderd met waaiers en er wordt wat kleding minutieus beschreven. Oeverloos. Het is geen *show don't tell* bij Couperus, het is eerst *tell*, dan *show* en dan vat hij het nog een keertje samen. Daarom neem ik nogal wat vrijheden, anders is het niet te doen. Ik vertaal een toon, een sfeer. Een al te letterlijke vertaling, daar heeft geen enkele lezer baat bij in dit geval. Ik probeer wel om de vertaling niet te kort uit te laten vallen. Maar goed, het is bijna onmogelijk om de oorspronkelijke lengte aan te houden.

Ik kan dus een heleboel dingen wat moderner maken, voor de vaart. Dat gaat bij dialogen makkelijker en daar heeft hij er gelukkig nogal wat van. Maar als ik die al te modern maak, dan gaan de dialogen vloeken met de passages waarin hij helemaal door het lyrische lint gaat, dus daar moet je dan ook weer een goed evenwicht in vinden.

Ondanks de wijdlopigheid beschrijft Couperus alle coterieën om Eline heen heel mooi. Hij is een heel goed observator van menselijk gedrag. Al dat literaire kantwerk ten spijt is het een eersteklas psychologische roman. Hoe hij al die zijfiguren tekent, met van die kleine gewiekstheden, heel knap.'

Couperus trekt in zijn jeugdige enthousiasme weliswaar elke stilistische lade open die hij kan vinden en overlaadt zijn verhaal met een dosis adjectieven waar een minder auteur onmiddellijk onder zou zijn bezweken, toch is hij niet zorgvuldig. Hij heeft haast. 'Ja, hij

Ina Rilke. Foto:
H. van Herk

heeft er overduidelijk enorm veel plezier in om het allemaal op te schrijven, veel meer dan Hermans, maar hij is enorm gehaast. Hij kan niet meer stoppen, lijkt het wel. Maar ondanks alle stilistische tierelantijnen en alle exuberante krullen waar hij de roman mee opsiert, blijft het boek toch heel licht en charmant. Alleen: om dat proza over te zetten in het Engels moest ik een heel nieuwe toon ontwikkelen, een nieuwe stem geven aan Couperus. Het was vreselijk moeilijk om hem te vertalen. Hermans was ook moeilijk, maar op een heel andere manier. Bij Couperus had ik in ieder geval nog de mogelijkheid hier en daar wat krullen te laten vallen, en die elders in de tekst weer te compenseren. Ik ben een groot voorstander van compenserend vertalen. Bij Hermans was dat onmogelijk. Elk woord dat ik te veel gebruikte, bracht het bouwwerk in gevaar, kon het volledig in elkaar laten zakken.

De syntaxis van Couperus is vaak nogal eigenzinnig, veel neologismen en afwijkend idioom. Dat heeft een verfrissend, energiek effect, ondanks de barokke krullen. Korte, werkwoordloze zinnestelsels die modern aandoen komen ook voor, maar vaak zijn er ontzettend lange uitgebreide zinnen die hij uitspint tot torenhoge bouwsels van preciaire grammatica en wankel beeldspraak, en toch komt hij er iedere keer mee weg. Dit soort spontane creativiteit is altijd heel lastig overtuigend over te brengen in vertaling, en wat het extra moeilijk maakt bij Couperus, is dat de uitweg van parafraserend vertalen wordt afgesloten doordat er zelfs in die explosies van 'purple prose' dan weer de meest schit-

terende, rake psychologische inzichtjes blijken te zitten, die te mooi zijn om op te offeren, en die ik dus in het Engels moet zien te borduren zonder dat het ridicuul klinkt voor de moderne lezer. Want hij gaat zich echt veel meer te buiten aan tierelantijnen dan zijn Europese tijdgenoten.'

Een meisje dat zit te niksen

Voorbeelden dan nu. Couperus beschrijft Lili, een kennis van Eline, uit eenzelfde rijk milieu. 'Enigszins leeghoofdig, maar, anders dan de personages van Hermans, uiterst *lovable*.' Couperus schrijft: 'Zij verveelde zich nooit, al deed zij niets: integendeel, zij genoot dan van haar dwalende gedachten: rozeblâren, als voortgeblazen door een lichte koelte; zeepbellen, broos en kleurig, die zij behagelijk zag omhoog stijgen, en de rozeblâren woelen weg, de zeepbellen spatterden uiteen, maar ze verlangde haar rozeblad geen klimop te zijn, dat zich in haren geest vastrankte, en haar zeepbel geen ballon captif!'

'Je ziet,' vervolgt Rilke, 'hij kan niet ophouden, met die klimop die zich vastrankt en die broze en kleurige zeepbellen die omhoog stijgen. Dat is een enorme uitdaging. Want hoe krullerig ook, het is wel uiterst charmant verwoord. Ik ken geen andere beschrijving van een meisje dat zit te niksen, waarin het niksen zo deliciaus wordt voorgesteld.'

In de vertaling is dat geworden: 'She was never bored, even when she was idle; on the contrary, she would sit back and enjoy the notions drifting into her mind, rose petals wafting on a gentle breeze, soap bubbles fragile and iridescent which she would watch contentedly when they rose up in the air. Then the petals would blow away and the bubbles would burst; but no matter, she would much rather have rose petals for thoughts than smothering tendrils of ivy, and rather a soap bubble than a balloon on the end of a string.'

'Het zit er allemaal in, maar je ziet dat mijn vertaling opvallend langer is geworden. Zijn tekst is echt bondiger. Dat is denk ik de verdienste van het Nederlands. In tegenstelling tot wat men vaak denkt, kan dat ook een heel mooie bondige taal zijn.

Over het algemeen ben ik er geen voorstander van om een vertaling langer uit te laten vallen, maar daarin moet je ook flexibel zijn. De ene keer is de vertaling langer, de andere keer slaag je erin een passage beknopter te vertalen.'

Dat dat soms ook lukt, blijkt uit dit voorbeeld. Couperus schrijft: 'Betsy had zich in het gesprek van Eline en Georges gemengd, aangetrokken door de levendigheid van den laatste, die van den hak op den tak sprong, tal van onderwerpen even aanroerde: een conversatie, zonder bepaald fond, zonder eigenlijke geestigheid, maar licht als schuim en zeepbellen en flikkerend als vuurwerk. Zulk een gesprek was haar element; een ernstig discours, al werd het met verve gevoerd, was haar te zwaar, maar dit getintel van kleine vonkjes en schuimspatjes, dat was als het geparel van den wijn in het kristal der kelken, behaagde haar uitermate.'

De vertaling luidt: 'Betsy joined in the exchange between Eline and George, attracted by the latter's vivacity as he chattered on, skimming all sorts of topics, a conversation with little substance to it, not even much in the way of wit, but light and airy as soap bubbles and peppered with fire crackers. She was in her element here, serious talk, be it ever so spirited, was too heavy for her, but this kind of froth and foam was like the wine pearling in her crystal glass and it pleased her immensely.'

'Deze is dus iets korter, al staat alles er in. Over zo'n zin heb ik wel heel erg lang gedaan, want aanvankelijk was dat vuurwerk bij mij verdwenen. Ik vond het te veel. Er waren al schuimspatten, zeepbellen, er was getinkel van vonkjes en geparel van wijn. Ik dacht: het is onmogelijk dat vuurwerk er ook nog in te krijgen. Maar uiteindelijk is dat toch gelukt, na acht of negen keer te zijn teruggekeerd naar zo'n passage.'

Vrouwen met parasols

Wie zo minutieus te werk gaat, moet wel heel lang doen over een vertaling. 'Ik maak heel veel versies. In eerste instantie maak ik een hele snelle vertaling, die ik dan vervolgens eindeloos bij ga vijlen. Dan heb ik vaak het Nederlands er niet eens meer bij. Ik hou me dan ook niet meer aan de zinslengtes in het origineel. Ik hak zinnen in tweeën, of smeed ze aan elkaar, als dat me in die laatste fase helpt. Het moet een autonome tekst worden. Toevallig las ik net een stuk terug dat ik al een tijd geleden heb vertaald, en dan blijkt het Engels zoveel beter te werken zonder een overdaad aan adjectieven. Dat heeft niet alleen te maken met de breedsprakigheid van Couperus, maar ook met verschillen in literaire opvattingen. Het Engels houdt veel meer van precisie dan het Nederlands, wil veel nauwkeuriger zijn, meer *to the point*.'

Een beproefde manier om de klank te bepalen die een schrijver in een vreemde taal moet krijgen, is het literaire *Umfeld* bestuderen. Referenties. Boeken van tijdgenoten, zowel de boeken van schrijvers die oorspronkelijk in het Engels schreven, als schrijvers die in die taal zijn vertaald. Een ander voorbeeld van een liefhebber van wild voortmeanderende volzinnen (u merkt, ik krijg de smaak te pakken), is Henry James. Hoewel precies twintig jaar ouder dan Couperus, niettemin een schrijver die in veel opzichten met hem te vergelijken is. Daisy Miller zou heel goed verre familie kunnen zijn van Eline. 'Ja, James las ik voortdurend! Vooral ook voor details, zoals de beschrijving van kleding en koetsjes en dergelijke. In *Eline Vere* (1889) komt een prachtige beschrijving voor van mensen op een tramhalte, met veel vrouwen met parasols die duwen en trekken. En bij Henry James, in *The Europeans* (1878), komt een passage voor die als twee druppels lijkt op die van Couperus. Die gelijkenis berust overigens naar mijn idee op louter toeval hoor, er is geen enkele aanwijzing dat Couperus de roman van James kende.

Het vinden van frappante overeenkomsten is sowieso een van de genoemens van het om zo'n boek heen lezen. Zo beschrijft Couperus een man die op een newfoundlander lijkt, een hond. Dat beeld blijkt bij meerdere tijdgenoten voor te komen, waaruit niet alleen blijkt dat die hond kennelijk in de mode was destijds, maar dat het uiterlijk van die hond bij veel schrijvers ook vergelijkbare associaties opriep.

Ik heb ook veel gehad aan *The House of Mirth* van Edith Wharton, waarin ook een meisje een overdosis neemt aan het eind. Een heel ander soort meisje weliswaar, maar toch. Maar ik heb ook de Engelse vertalingen gelezen van buitenlandse tijdgenoten, zoals Leopoldo Alas, Tolstoj, *Effi Briest* van Fontane, de romans van Eça de Queiroz. Al die boeken kleuren de historische periode verder voor je in, maar leren je ook hoe andere vertalers om zijn gegaan met het bedwingen van de krullen.

Wat mijn register betreft, heb ik besloten om woorden of uitdrukkingen te vermijden die na 1890 in de *Oxford English Dictionary* zijn opgenomen. Dat is natuurlijk een beperking, maar ik denk dat het goed werkt, het geeft een bepaalde smaak aan het geheel, wat weer helpt om de geëxalteerde emoties (mensen barsten om de haverklap in snikken uit) wat in proportie te brengen. Ook wat dat register betreft heb ik me erg laten inspireren door schrijvers als Henry James.' 🐾

Dit is een ingekorte versie van een interview dat eerder in Tirade verscheen ('Hoe de Nederlandse literatuur Engels leert spreken.' In: Tirade, april 2009, nr.428, p.91-100.) Dit nummer is voor 12,50 euro plus bezorgkosten te bestellen via tirade.nu. Wij danken de redactie van Tirade en Jeroen van Kan voor toestemming tot herpublicatie. De Engelse vertaling van Eline Vere door Ina Rilke verscheen bij Archipelago Books en kost ongeveer twaalf euro.

Neem mijn arm, Constance...

‘**Z**ij wist véle heilig weten en hare oude mond glimlachte er om, bemoedigend...’
Zo luidt de slotzin van *De boeken der kleine zielen*. Na bijna duizend pagina’s is de oude mama van Lowe gestorven. Couperus’ allerlaatste woord is: bemoedigend.

Vanwege dat bemoedigende karakter is het laatste deel van de vierdelige *Kleine zielen*-cyclus, *Het heilige weten*, voor mij uiterst ontroerend. Hier toont een schrijver het moeilijkste wat een mens kan doormaken: geestelijke groei. Couperus doet dat helder en onsentimenteel. Hij koppelt het bovendien aan een levensfase die niet veel populariteit geniet: de gevorderde middelbare leeftijd. In geen mij bekend boek wordt zo de loftrumpet gestoken over 50-plussers.

Het heilige weten speelt tien jaar na het einde van deel drie. Het is bijna een epiloog, als je bedenkt dat de eerste drie delen bij elkaar nog geen vier jaar in beslag nemen. Constance is nu 55, haar echtgenoot Henri is 51.

In deel één van de cyclus kunnen zij elkaar niet luchten; ze blijven alleen samen vanwege de conventies en hun zoon Addy. In deel twee doemen nieuwe liefdesperspectieven op, voor Henri met nichtje Marianne, voor Constance met de bevolgen pacifist Max Brauws. Echtscheiding zou ruimte kunnen scheppen voor laat geluk. Zover komt het echter niet, omdat Henri zijn zoon niet kan missen. Intussen zijn Constance en Henri, die in deel één de schande van de familie waren, in populariteit gestegen. In deel drie, waarin de broers en zusters van Constance klap op klap te verduren krijgen, worden ze allengs de toevlucht voor de hele familie. Het bijzondere is dat ze daarin ook naar elkaar toegroeien, zonder dat er ooit een romantische hereniging plaatsvindt. Hun ontwikkeling behelst een toename van besef en inzicht, hun zielen worden minder klein. De mooiste scène zit wat mij betreft aan het eind van deel drie. Deze vormt de opmaat tot het begrip en de tolerantie in deel vier: Constance en Henri zijn te voet op weg naar het huis waar broer Gerrit zich zojuist van het leven heeft beroofd. Er ligt sneeuw op straat. Henri biedt zijn eens zo gehate wederhelft, die zijn leven en carrière verwoest heeft, zijn arm aan:

– Pas op... Constance... De sneeuw is glad. Neem mijn arm.

– Neen, ik kan wel.

– Neem mijn arm...

Zij nam zijn arm. Zij glipte weêr uit, hij hield haar op. Hij voelde, dat zij beefde.

– Heb je het koud?

– Neen...

– Je hebt toch een dikken mantel.

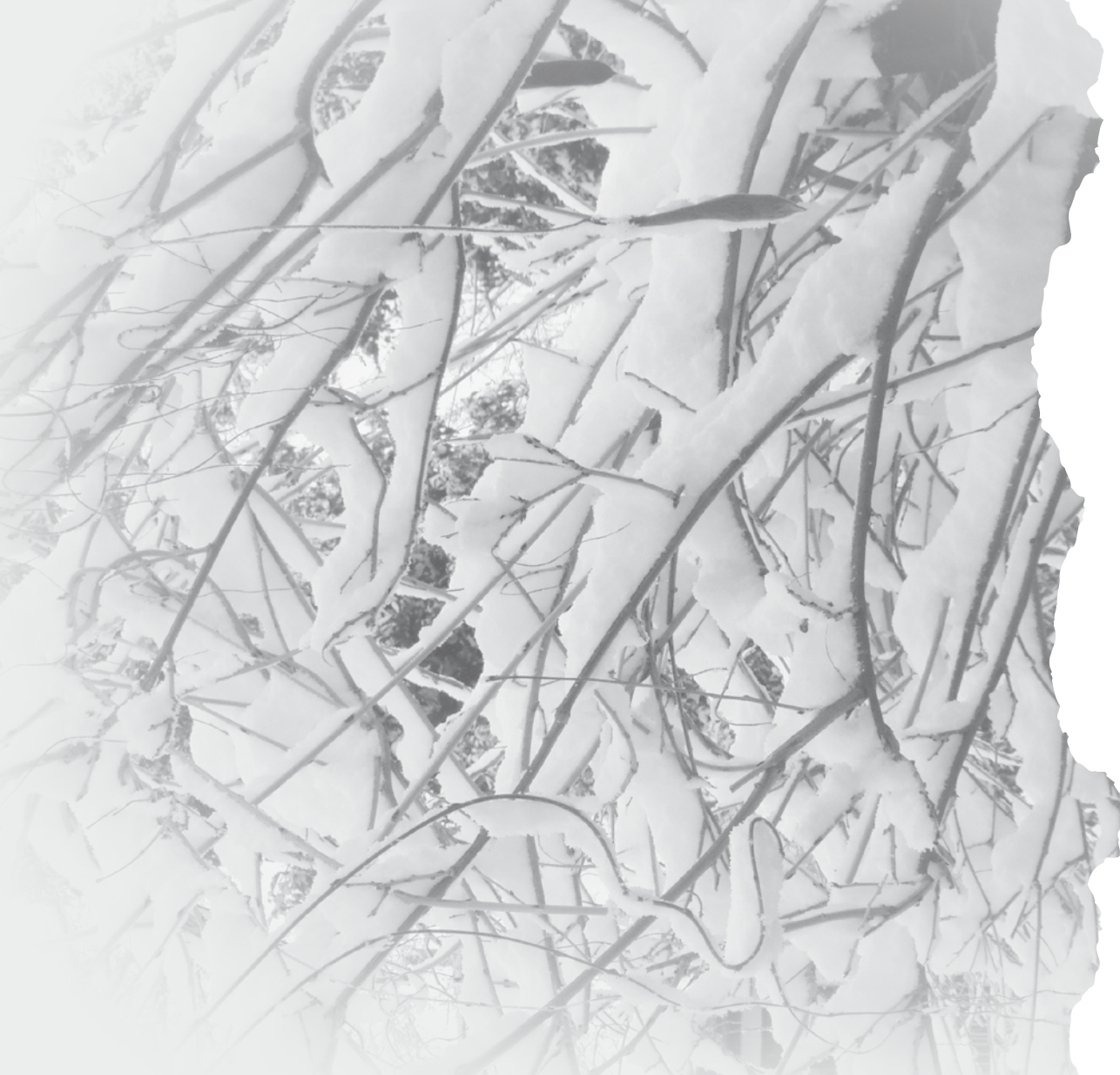
– Ik heb het niet koud...

– Waarom ben je zoo nerveus?

– Ik weet het niet...

– Je bent al een tijdje nerveus... Je huilt soms... om niets.

(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.231)

In deel vier wonen Constance en Henri met Addy en zijn vrouw in het grote donkere huis van de Van der Welcke's, Henri's overleden ouders, te Driebergen. De eens aan Den Haag gekluisterde familie van Constance trekt gaandeweg ook daarheen. De negen kinderen van Gerrit en zijn weduwe Adeline worden liefdevol opgenomen, voorts de dementerende Mama van Lowe, Emilie van Naghel, treurend om de dood van haar broer, de gevoelige Marietje van Saetzema, dochter van de bekrompen zus Adolfine. De geesteszieke Ernst neemt zijn intrek in een verpleeghuis in de buurt; broer Paul vindt in Driebergen twee frisse kamers in een villa. ('Sedert ze in Den Haag, op alle hoeken van de straten, urinoirs oprichten, kan ik er niet langer blijven wonen...'), en tenslotte komt Max Brauws, jeugdvriend van Henri en bijna-minnaar van Constance, in Zeist wonen.

Constance zet haar behoefte aan mooie kleren opzij voor het drukke gezin, waarin zij nu de scepter zwaait. Niet alles is koek en ei, ze blijft bang voor wat komen kan en zal.

Ook tussen Constance en Henri komt het niet goed in de zin van een *happy end*, maar er komt wel iets goed. Meesterlijk psycholoog en stilist als hij is, laat Couperus de liefdesobjecten van Constance en Henri uit deel twee, hierover met Constance van gedachten wisselen.

Zo vindt tussen Max Brauws en Constance de volgende dialoog plaats:

- U waardeert elkander nu...
- Misschien...zoo langzamerhand...
- Hans is goed...
- Ja, hij is eenvoudig-weg goed.

En dat apprecieert u nu.

- Ik geloof, dat het zoo is...

(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.379-380)

Even verder gaat het gesprek tussen Constance en haar nichtje Marianne:

- Hij is eenvoudig-weg goed...
- Dat ziet u nu in.
- Ja, dat zie ik in... dat beken ik...

(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 19, p.68)

Vergelijk dat eens met Constances uitroep in deel 1:

- Altijd! gilde zij op. Altijd ook! Altijd verwijtingen, dat ik je carrière heb gebroken, dat ik... dat ik...

(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.387)

De sterkste ontwikkeling echter zie je bij Henri, ooit de té jeugdige echtgenoot, de knappe jonge oom, sportief en oppervlakkig. Henri gebruikt de erfenis van zijn ouders voor het onderhoud van Constances familie. Hierdoor kan hij geen 'automobiel' of 'kachel' kopen, een langgekoesterde wens. Zijn goedheid en goedhartigheid overwinnen. Subtiel heeft Couperus al in deel één de psychologische basis voor die sympathieke trekken van Henri gelegd, zodat zijn omslag niet uit de lucht komt vallen. Henri heeft weliswaar een strenge vader, maar zijn moeder, barones Van der Welcke, krijgt van de auteur een zacht karakter. Ze schenkt Constance op haar sterfbed vergeving, ook voor haar man die dat zelf nooit zal doen. Ontroerend is de scène in deel twee waarin de al oude barones, die nooit haar huis uit komt, besluit van Driebergen naar Den Haag te reizen voor Henri's verjaardag.

- Piet, zeide zij, aarzelend, en schuchter en zij bloosde voor den knecht. Ik ga morgen... naar Den Haag... naar meneer Henri... die jarig is... en ik wou dan wel, dat je me bracht...

(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 19, p.199)

Henri's goede genen van moederszijde komen in deel vier volop tot bloei. Dan zegt hij tegen Addy:

Dat je beide ouders... voor jou... je karakter in aanmerking genomen... nooit aan je EIGEN geluk hebben gedacht. Mama ook niet. (...) Je kinderjaren tusschen je beide ouders hebben je gemaakt tot een altruïst en hebben je dit teveel gemaakt.
(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.279)

Later denkt hij:

We hebben goed gedaan al die kinderen tot ons te nemen: zoo heeft je leven een doel, zelfs mijn leven, ook al doe ik zelf niets... al zijn het Constance en Addy, die het doen... ik voel toch zoo een tevredenheid... (...) Wie had het ooit kunnen denken, dat het zoo worden zou... dat groote eenzame huis, waar vader en moeder zoo heel lang treurigjes eenzaam hebben gewoond... nu zoo vol... als een toevlucht... voor de familie van Constance.
(*Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.445-446)

Symbolisch voor de ontwikkeling van zijn ouders, is Addy uitgegroeid tot een vrij mens, wars van conventies. Een kleine ziel is hij nooit geweest, hij was op zijn dertiende al een grote ziel. Als jongvolwassene volgt hij zijn roeping, dokter worden. Hij trouwt weliswaar de verkeerde vrouw, maar hij kan daarmee omgaan. Hij besluit om apart van haar en zijn twee kinderen te gaan wonen. Het is niet allemaal leuk en gemakkelijk, maar in tegenstelling tot zijn ouders is Addy al op zijn zesentwintigste jaar in staat om de problemen onder ogen te zien, en tot een redelijk alternatief te komen dat voor beide echtelieden aanvaardbaar is. Ook dat is groei. Het onconventionele leven van zijn ouders is er mede debet aan.

In hun 50-plus-jaren hebben Constance en Henri niet de schaapjes op het droge, zoals Karel en Cateau. Ze belanden door schade en schande in een nieuwe, waardevolle fase van hun leven. Niets is moeilijker voor een mens dan veranderen. Dat lukt meestal slechts na een heftige gebeurtenis, die diep ingrijpt in je leven. En dan nog is het, naar mijn ervaring, een traag proces dat zich stapje voor stapje voltrekt. Op zo'n moment merk je dat je tegen wil en dank een beetje kunt groeien, iets milder worden, iets groter van ziel. Helaas is het niet iedereen gegeven, sommige mensen blijven hun leven lang Karel en Cateau.

Couperus had dit haarscherp in de gaten, en doet in *Het heilige weten* iets unieks met de rijpere mens. Psychologisch juist, realistisch, en inderdaad heel bemoedigend. ■

Dit is het zeventiende deel in de serie 'Het favoriete fragment van...', waarin verschillende auteurs hun licht laten schijnen op de mooiste, ontroerendste of opmerkelijkste passage uit het werk van Louis Couperus. De citaten zijn afkomstig uit De boeken der kleine zielen. Volledige Werken Louis Couperus, deel 19 en 20. De foto is van Pim Oxener.

Alma Post studeerde Nederlands en theaterwetenschap, ze werkte als theaterrecensent en docent. Ze schreef zes jeugdboeken. Onlang verscheen van haar hand een non-fictieboek voor volwassenen Zo zijn wij elkaars geschenk. Een liefde in de jaren dertig (i.s.m. Janneke Buurman, uitgeverij Balans).

Lof der wijsheid

Liefde op het eerste gezicht was het niet toen Arnon Grunberg op jonge leeftijd Couperus las. Zo hoorde literatuur niet te zijn. Toen hij onlangs *De stille kracht* herlas, zag hij in dat literatuur zo ook kan zijn. Hoe een marteling veranderde in een genoegen.

Door Rémon van Gemeren

In de derde klas van de middelbare school las Grunberg een aan Couperus gewijd nummer van *Diepzee*. Daarna las hij *Extaze* en vond het een martelgang, vooral vanwege het taalgebruik. ‘Het voldeed niet aan mijn verwachtingen van wat literatuur moest zijn. Zoals Hermans schreef, zo moest je schrijven, in een krachtige stijl, met korte, heldere zinnen, en niet poëtisch zonder enige remmingen. Couperus was te weelderig, hij maakte rare zinnen.’ Ook inhoudelijk vond Grunberg het boek niet interessant. De thematiek van een geestelijke liefde ging hem als vijftienjarige te boven. ‘Daar had ik geen enkele affiniteit mee. Het verhaal ging in mijn ogen over een relatie waar maar geen einde aan kwam. Het was bovendien mijn eerste kennismaking met literatuur uit die tijd, waardoor ik er minder van begreep.’

Het is beslist niet zo, meent Grunberg, dat school per se een slechte invloed op de literaire beleving van een leerling heeft. Hijzelf is bijvoorbeeld als scholier een liefhebber van Piet Paaltjens geworden, al was hij destijds vooral geïnteresseerd in de naoorlogse literatuur. ‘Op school had ik, vlak voordat ik aan Couperus begon, een enthousiaste presentatie gehouden over *De donkere kamer van Damokles*. Die roman was, zowel wat inhoud als opbouw als stijl betreft, wat ik me voorstelde van literatuur.’

Kort na *Extaze* las hij *De stille kracht*. ‘Bij het vak geschiedenis lazen we Multatuli en daardoor had ik al een vreemd soort aversie jegens Nederlands-Indië gekregen. Ik had er geen binding mee en kon me er niets bij voorstellen. Bij het lezen van een roman visualiseer je dingen en worden er beelden in je opgeroepen, maar nu gebeurde er niets.’

Grunberg ervoer een diep onbegrip,

gebaseerd op onwetendheid en het onvermogen zich voor de koloniale problematiek te interesseren. Daarbij kwam dat moeilijke woorden onder aan de bladzijde met een sterretje werden uitgelegd en dat vond hij uit den boze. ‘Een schrijver moet duidelijke woorden gebruiken. Bij een werk van Hermans is uitleg van een woord nooit nodig. Daarom denk ik nog altijd dat hij goed leesbaar zal blijven en Couperus iets minder, juist vanwege hun verschillende taalgebruik.’

‘Het heeft iets menselijks, personages met al hun goede trekken en hun zwakheden. Couperus vind ik zo bezien menselijker dan Multatuli.’

Foto: Rémon van Gemeren

Een kwart eeuw later

Grunbergs mening over Couperus' stijl is positiever geworden nu hij *De stille kracht* herlezen heeft. Hij heeft nog steeds wat moeite met het zwerige, maar hij ziet dat er ook prachtige zinnen tussen staan, die bovendien effectief zijn doordat ze ingebed zijn in een stijl die hem soms deed denken aan die van psalmen. De stijl in deze roman heeft voor hem een mythisch karakter door de vormen van beeldspraak en de opeenstapeling daarvan. Het is een stijl die hem opnieuw op een afstand hield, maar hij raakte deze keer gewend aan de eigenaardigheden ervan. Er ging een dwang vanuit. Hij zag er een logica in en bedacht dat dit verhaal niet anders verteld had kunnen worden.

'Het adagium van Elsschot was één bijvoeglijk naamwoord te kiezen en het daarbij te laten, en alhoewel ik een grote liefhebber van Elsschot ben, zie ik in dat dat niet de enige manier is om te schrijven. Een auteur met wie je minder affiniteit hebt, hoeft niet minder goed te zijn. Dat is iets wat ik nu weet, maar wat ik als vijftienjarige niet wist.'

Over de opbouw van het verhaal, heeft Grunberg, heeft Couperus duidelijk goed nagedacht. Het drama werkt. De behandeling van het overspel vindt hij de meest ouderwetse kant aan het verhaal. De slechte afloop daarvan voelde hij lang van tevoren aankomen. Een moderne schrijver had daar iets verrassends mee gedaan. Nu heeft de lezer een poosje een voorsprong op de schrijver. Dit stoorde hem echter niet heel erg. 'De plot is in het algemeen spannend genoeg, met wendingen die ik niet verwachtte, zoals de manier waarop het overspel eindigt, in de scène waarin Van Oudijck Léonie betrapt en zij meesterlijk reageert door te zeggen dat Addy en Doddy gaan trouwen. Dat is fantastisch bedacht.'

Couperus is, aldus Grunberg, voortreffelijk in het schrijven over vrouwen. Hij moet een uitzonderlijke interesse voor vrouwen hebben gehad en hen uitvoerig hebben bestudeerd. Dat languissante en dat onvervulde van zijn vrouwelijke personages deden Grunberg aan Tsjechov denken. Hoe vrouwen als Léonie en Eva het maar niks vinden dat hun man alleen maar werkt, en Léonies verlangen om zich over te geven aan een sterke, Herculesachtige man, verwoordt Couperus prachtig.

'Mijn oordeel over *De stille kracht* is nu behoorlijk positief. Dat moet vooral te danken zijn aan mijn levenservaring, aan wijsheid, die me als scholier bij het lezen ontbrak. Ik wil niet zo ver gaan in mijn bejubeling als Bas Heijne heeft gedaan, maar ik begrijp wat hij bedoelt.' Het verbaasde Grunberg hoe modern het boek hem nu aandeed. Daardoor beschouwt hij Couperus niet als een typische schrijver uit het fin de siècle, aangezien hij veel literatuur uit die tijd ouderwets vindt. Een Nederlandse schrijver vindt hij hem evenmin, want Couperus heeft niet die typisch Nederlandse humor zoals Reve die had, voor zover typisch Nederlandse humor bestaat. 'Ik vind Reve en ook zijn humor erg Nederlands, maar het zal lastig zijn deze intuïtie met redelijke argumenten te staven. Couperus' humor is subtiel en ironisch. En ook verwaarloost hij niet de hele dramaturgie, wat Reve wel deed. Couperus is juist een uitstekende dramaturg. Hij schrijft heel filmisch.'

Knap vindt Grunberg eveneens dat Couperus de standenmaatschappij overzag, terwijl hij zelf tot de gegoede burgerij behoorde en dat niet verbloemde. 'Ook dat is erg on-Nederlands. Ik ben een groot liefhebber van Karel van het Reve, maar zijn voorkeur voor soberheid en het sombere idee dat overdaad schaadt, deel ik volstrekt niet.' De dominee, die veel Nederlandse auteurs in zich hebben, ook Multatuli, zit in Couperus gelukkig niet. En het geloofwaardig neerzetten van een vrouwelijk personage is net zomin een Nederlandse eigenschap. Iemand als Kellendonk, die Grunberg erg bewondert, kon dat ook niet zo goed.

De stille kracht is voor Grunberg een aanvulling op Multatuli geweest. Van Multatuli houdt hij iets meer omdat die wat heftiger is, sardonischer, en omdat zijn werk wordt gekenmerkt door een apodictische toon, maar Couperus toont een ambiguïteit die Multatuli niet heeft. Bij *Max Havelaar* ligt de sympathie duidelijk bij één figuur, met wie je je als lezer volledig kunt identificeren. Er is een sterk onderscheid tussen wie goed is en wie niet. In *De stille kracht* is geen enkel personage voortdurend sympathiek of onsympathiek. 'Het wisselt en dat beviel me. Het heeft iets menselijks, personages met al hun goede trekken en hun zwakheden. Couperus vind ik zo bezien "menselijker" dan Multatuli. Daarnaast is het bijzonder dat Couperus de tijd neemt om een landschap of de regeer te beschrijven en daarmee laat zien hoe mooi die kunnen zijn.'

Beschavingmachine

Wat Grunberg het meest in de roman aansprak, is de politieke component, die nooit de vorm krijgt van een traktaat, maar die onderhuids in het verhaal zit. Het deed hem denken aan Conrad. 'Ook dacht ik tijdens het lezen aan mijn novelle *Het aapje dat geluk pakt*, over een Nederlandse diplomaat in Lima. Kennelijk zit er een zekere continuïteit in het thema van een westerling die met goede bedoelingen en ambities in het buitenland gaat werken.' De overeenkomsten tussen een ambtenaar van een eeuw geleden in Indië en een diplomaat van nu in Peru waren voor Grunberg opvallend groot. Zo ondergaan ze dezelfde verveling en hebben ze dezelfde soort vrouwen. Ze zijn gevangen in een carrière die ze al dan niet vrijwillig hebben gekozen. Ze menen dat ze een land, een cultuur begrijpen en raken er langzaam van doordrongen dat dit niet zo is en dat er een spel met hen wordt gespeeld. Ze zijn als een soort beschavingmachine gekomen en die blijkt niet goed te werken. Dat is de essentie en die is nog steeds actueel. Er blijft voortdurend discussie over.

'Ik wil niet beweren dat ontwikkelingssamenwerking nutteloos is, maar er wordt iets te arrogant over gedacht, terwijl zij tegelijkertijd voortvloeit uit een sterk idealisme. Het probleem is dat westerlingen terechtkomen

in bepaalde mechanismen, in een bureaucratie, in een betere wijk, waardoor hun invloed beperkt is. Ze moeten, om een succesvolle carrière te hebben, geloven of op zijn minst veinzen te geloven in het systeem waarbinnen ze functioneren. Toch moeten velen diep van binnen weten dat het onzin is waar ze mee bezig zijn. Dat maakt het erg dubbelzinnig. Het is zó moeilijk om dit tegenover jezelf toe te geven dat sommigen zichzelf voor de gek houden. Het is aan de andere kant ook noodzakelijk om in enige mate te denken dat je zinvol werk doet, anders draai je door.'

Hoe dan ook, Grunberg ziet het als een misvatting dat je in een beperkte tijd kunt binnendringen in een andere cultuur, zodat je niet meer als buitenstaander wordt beschouwd. Hij vraagt zich af of dat überhaupt mogelijk is. 'Dat zie je bij Van Oudijck ook. *De stille kracht* in het boek, of de geheimzinnige kracht, kan opgevat worden als iets wat de westerlingen nooit zullen kunnen bevatten. Ze willen én kunnen die cultuur niet

'De stille kracht in het boek, of de geheimzinnige kracht, kan opgevat worden als iets wat de westerlingen nooit zullen kunnen bevatten. Ze willen én kunnen die cultuur niet begrijpen'

begrijpen, zoals ik dat ook zag in Afghanistan, waar ik tweemaal was.' De militairen daar waren net als Van Oudijck, die gelooft dat hij op diplomatieke wijze alles kan oplossen. Hij komt in intellectueel opzicht beperkt over. Het is een man met principes en idealen, maar hij begrijpt niemand, ook zijn eigen vrouw niet. Hij wordt, evenals Léonie en andere personages, beheerst door hartstochten die hij niet goed kent. Daardoor krijgt hij geen greep op de zaak.

Hiermee drukt de roman uit waarin ook Grunberg gelooft, namelijk dat niemand de omstandigheden naar zijn hand kan zetten. 'Je ageert ertegen zonder ze meester te kunnen worden. Dat is een noodlot, waarmee ik niet in de eerste plaats een ongrijpbare kracht bedoel in de mystieke en ook religieuze zin van het woord, en ook geen noodlot dat speciaal voor jou door de goden bepaald is, maar hooguit dat je niet volledig de regisseur bent van je eigen lot.' Dat maakt het werk van Couperus tragisch.

Grunberg bemerkte in *De stille kracht*, naast de ambitie om beschaving te willen brengen, een afkeer van de oorspronkelijke bevolking. Dat zie je bijvoorbeeld aan de minachting jegens halfbloeden. Tevens bespeurde hij een omgekeerde weezin, van de bevolking tegen de Nederlanders. 'De witte hadji's lijken een combinatie van islam en verzet, al is die interpretatie wellicht te veel bepaald door de huidige tijd.'

Het herlezen van *De stille kracht* smaakt Grunberg naar meer. Hij zou graag Couperus' biografie lezen en zijn realistische romans. Voor andere genres, de sprookjes en historische romans, is hij wat huiverig. Hij is toch al geen liefhebber van historische romans, want de research schemert er meestal doorheen. Dan leest hij liever non-fictie. 'Ik had al jaren het plan om Couperus uitgebreider te lezen, maar mede doordat zijn naam voor mij besmet was geraakt in mijn schoolperiode, kwam het er niet van. Dit vraaggesprek was een prettige stok achter de deur.' 🍷

Dit is het zestiende deel van een serie vraaggesprekken met literaire auteurs over de betekenis van Couperus voor hun werk.

Kattebelletjes over een kattebelletje

Momenteel loopt in het Louis Couperus Museum de tentoonstelling 'Couperus op de planken'. Daarin wordt onder andere stilgestaan bij het vroege acteertalent van Louis Couperus in familiekring. We wisten al dat hij deel uitmaakte van het amateurgezelschap van Marcellus Emants, maar nu blijkt dat dat niet de enige, waarschijnlijk zelfs niet de eerste amateurtoneelclub was waar hij lid van was.

Door Evert Paul Veltkamp

De vroege jaren van Couperus zijn altijd relatief onbekend gebleven. Dat komt voornamelijk doordat ons uit die tijd weinig brieven zijn overgeleverd. De meeste bestaande brieven zijn immers gericht aan zijn uitgever L.J. Veen, maar de relatie tussen hen beiden werd pas gelegd nadat Couperus zich een serieuze letterkundige mocht noemen. Des te verrassender is het dan ook om dankzij twee vroege brieven van Couperus meer inzicht te krijgen in wat hij als jongeman van rond de 25 zoal uitvoerde, in het jaar van verschijnen van zijn beroemdste boek *Eline Vere*.¹

Couperus en het toneel

Het is bekend dat Couperus een grote belangstelling aan de dag legde voor het toneel. Frédéric Bastet heeft daar al aandacht aan besteed in het *Nieuwsbulletin* van ons genootschap in november 1993, in een artikel dat hij later verwerkte in de bundel *Al die verloren paradijzen*.² Eén van Couperus' eerste publicaties was zelfs een tekstboek op rijm: *De Schoone Slaapster in het Bosch*.³ Hij heeft zelf weinig voor het toneel geschreven; het 'mysterieospel van de vijf zonden', *Imperia* (1904), is een uitzondering. Andere voorbeelden van (vertaald) toneelwerk zijn *Aristodemos* (1908), Plautus' *Menaechmi*,

verschenen als *De tweelingbroeders* (1916),⁴ en G.B. Shaws *Caesar en Cleopatra* (1916), beide laatste op verzoek van Herman Roelvink.⁵

Wij weten ook dat Louis al op jonge leeftijd toneel speelde in *Utile et laetum*, een toneelgezelschap opgericht door Marcellus Emants, waar hij jhr. J.H. Ram ontmoet zou hebben.⁶ Rond maart 1899 registreerde Couperus zelf tableaux vivants naar *Lancelot* in Nederlands-Indië. Daar vertolkte hij ook de hoofdrol van Assuérus in *Racines Esther*.⁷ In 1892 was *Noodlot* opgevoerd in de bewerking van Gerrit Jäger.

Toen Couperus in 1915 voorgoed terugkeerde naar Nederland, werd toneel nóg belangrijker voor hem. Op verzoek van Eduard Verkade

Links: Marcellus Emants. Foto: H. Berssenbrugge. Onder: jhr. J. H. Ram (1861-1913)

van Theodoor Guillaam van Eck van Louis Couperus
 10
 Amice!
 Couperus d'le verzoekt
 mij U mede te deelen, dat
 de repetitie van de week
 verplaatst is op Woensdag
 avond ten harent.
 Wilt Ge zoo vriendelijk
 wezen dit ook aan Van
 Hout mede te deelen, dien
 Ge toch dikwijls ziet?
 Steeds
 tt
 Louis Couperus
 3.3.89 Den Haag

Briefje van Louis
 Couperus aan
 Theodoor Guillaam
 van Eck, 1889

vertaalde Couperus in datzelfde jaar van Edmond
 Rostand (1868-1918) het toneelstuk *Kantekleer*.⁸
 In 1914 raakte hij bevriend met Herman Roelvink
 (1883-1957), die toen artistiek leider was van
 de Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch
 Tooneel, vaste bespeler van de Stadsschouwburg
 in Amsterdam.⁹ In 1916 rondde Couperus zijn
 vertaling van Plautus' *De tweelingbroeders* af.
 In juli verscheen die vertaling in druk.¹⁰ Op
 7 november 1916 werd *De tweelingbroeders*
 door Het Nederlandsch Tooneel van Roelvink
 voor het eerst opgevoerd, voorafgegaan door
 een door Couperus zelf uitgesproken inleiding.¹¹
 Zoals blijkt uit *Couperus op tournee*, heeft de
 schrijver vaker deze inleiding gehouden.¹²

Hoe Couperus dacht over het toneel, blijkt ook
 uit een passage uit december 1915: '(...) en
 Roelvink en Verkade hebben mij prachtige
 aanbiedingen gedaan om nu en dan "gast" te
 zijn in de Koninklijke of op de elegante
 planken van Die Haghe-spelers'.¹³ Hij sloeg
 die aanbiedingen echter af, omdat hij niet
 slechts één rol op een avond wilde spelen,
 maar vier, vijf, zes, zoals hij kon doen
 tijdens zijn lezingen.

Dan is er natuurlijk nog het toneelstuk *Eline
 Vere*, in 1918 bewerkt door zijn vrouw, en
 eveneens opgevoerd.¹⁴ Tot slot stond
 Couperus tijdens zijn reis naar Nederlands-
 Indië in 1921 ook nog eens op de planken.¹⁵

Uit de hierna opgenomen twee brieven
 blijkt echter dat Couperus in zijn jeugd
 meer toneel gespeeld heeft dan bekend was.
 Hij speelde begin 1889 (hij was toen 25) al
 in een amateurtoneelclubje dat privévoorstel-
 lingen gaf. Deze club repeteerde ook voor
 de opvoering van *Het Kattebelletje*, een
 blijspel in drie bedrijven naar *Les Pattes
 de Mouche* van de bekende Franse toneel-
 schrijver Victorien Sardou (1831-1908),¹⁶
 een vertaling van Couperus' leermeester
 dr. Jan ten Brink was verschenen in 1882.¹⁷
 In 1889 was Couperus juist beroemd
 geworden door zijn eerste roman, *Eline
 Vere*, die in maart in boekvorm was
 verschenen nadat hij eerst maandenlang,
 van juni tot en met december 1888, als
 feuilleton in *Het Vaderland* had gestaan.
 Verder lijkt hij in dat jaar niet veel meer
 gedaan te hebben; gepubliceerd werd er
 door hem althans niets meer.

De brieven van Louis Couperus aan Theodoor Guillaam van Eck¹⁸

[Brief van zondag 3 maart 1889]

Amice!

Corrie v d Ven verzocht mij U mede te deelen,
 dat de repetitie voor dezen week verplaatst
 is op Woensdag avond [= 6 maart 1889] ten
 harent. Wilt Ge zoo vriendelijk wezen dit
 ook aan Van Hout mede te deelen, dien Ge
 toch dikwijls ziet?

Steeds

tt

Louis Couperus
 3.3.89 Den Haag

[Brief van dinsdag 2 april 1889]

Amice

Daar het op de laatste repetitie is gebleken, dat het Kattedelletje niet met plezier zal worden opgevoerd, deel ik U hierbij meê, dat Dédé van Oosterom, Justine Pfister, Corrie van der Ven en de ondergeteekende beter meenen te doen met den club te verlaten. De vroegere gezellige stemming is nu eenmaal verbroken en zal naar alle waarschijnlijkheid niet meer terugkomen, terwijl wij daarenboven alle leiding missen en zeer weinigen het comédie spelen zelfs ook maar een beetje ernstig opvatten. Ik geloof, dat wij vóór de voorstelling ten huize Reynst zoowel beter repeteerden als meer plezier hadden. Het spijt ons dus zeer, dat de club, die zoo aangenaam werd opgericht, zich nu in disharmonie schijnt op te lossen. Niettegenstaande ons besluit hoopen we echter, dat de vriendschappelijke verhouding tusschen hen, die blijven, en hen, die heengaan, moge voortduren.

Ontvang met Uw geachte Ouders, onze beleefde verontschuldigungen en geloof mij Met alle vriendschap

tt.

Louis Couperus

Den Haag

2.4.89

Over de in de brieven genoemde personen

Eck, Theodoor Guillaam van

De brieven zijn geschreven aan Theodoor Guillaam van Eck. Deze was geboren op 10 juli 1862, studeerde vanaf 1889 rechten in Leiden, werd vervolgens advocaat en procureur en later directeur van diverse financiële instellingen.¹⁹ Hij woonde in 1889 nog bij zijn ouders (het echtpaar van Eck-Makkers) aan het Buitenhof 6 dan wel op de Herengracht 13.²⁰

Hout, Van

De genoemde Van Hout heb ik niet kunnen traceren.

Oosterom, Anna Elisabeth Christina van

De genoemde Dédé van Oosterom is hoogst waarschijnlijk Anna Elisabeth Christina van Oosterom, geboren te Batavia, 12 augustus 1865. Zij woonde sinds 27 oktober 1886 met haar ver-

weduwe moeder Elise Cornelia van Oosterom-Burger op het Noordeinde 33.²¹

Wetstein Pfister, Justina Regula de

Justina Regula de Wetstein Pfister komt vaker voor in verband met Couperus. Zij werd geboren in 's-Gravenhage, 17 januari 1861, en overleed te Utrecht, 8 november 1901. Volgens Bastet was zij een vriendin van Elisabeth Couperus-Baud. Zij woonde Couperus' examen bij voor MO Nederlands op 6 december 1886 en volgde samen met Minta en Elisabeth Baud literatuurlessen bij hem.²² Zij woonde indertijd op Nassauplein 19.²³

Reynst, familie

De in de tweede brief genoemde familie Reynst (ook wel: Reijnst) verbindt men natuurlijk onmiddellijk met de moeder van Couperus, jkvr. Catharina Couperus-Reynst (1829-1893). Haar broer jhr. Pieter Hendrik Reynst (1830-1856) was getrouwd met jkvr.

Johanna Catharina Wilhelmina Jenny van den Bosch (1833-1911). Ten huize van deze weduwe Reynst, dus de tante van Couperus, zou de in de brief genoemde voorstelling gegeven kunnen zijn. Zij woonde toen met Wilhelmina Catharina Barta van Alphen Zeewoldt (1840-1917) in de Tollensstraat 99.²⁴

Waarschijnlijker is echter dat de voorstelling plaatsvond ten huize van de zoon van de weduwe Reynst-Van den Bosch: jhr. mr. Joan Cornelis Reynst (1856-1942), getrouwd met Pauline Mathilda van der Ven (1855-1931); een volle neef

dus van Couperus. Dit echtpaar had maar liefst vier kinderen in 1889 (de oudste geboren in 1878); twee dochters zouden nog volgen.²⁵

Ven, Anna Cornelia Wilhelmina van der

De in de eerste brief genoemde Corrie van der Ven is hoogst waarschijnlijk Anna Cornelia Wilhelmina van der Ven, geboren te Java, 20 juli 1866. Zij woonde met haar moeder Anna Margaretha van der Ven-Schawacht (geboren in 1838), die weduwe was, sinds 22 augustus 1881 in de Riouwstraat 47.²⁶

Medespelers van de door Couperus geregisseerde Lancelot-opvoering in 1899 in Nederlands-Indië. Aan zijn vriend Ram schreef Couperus: 'Ik had een paar mooie vrouwen tot mijn dispositie, en een pracht van een jongen employé in de suiker, benevens een schaar van jonge meisjes op den achtergrond.' (Geciteerd in Bastet, Louis Couperus, p.222.) Derde van rechts is Trudy Valette

Couperus als acteur

De conclusie die uit de beide brieven kan worden getrokken, is dat Couperus begin 1889 lid was van een amateurtoneelgezelschap dat in vrienden- en familiekring ingestudeerde stukken opvoerde. Waarom zouden wij niet meteen denken aan de tableaux vivants waarmee *Eline Vere* begint... De tweede brief suggereert dat er toch zeker één stuk is opgevoerd, maar dat bij gebrek aan leiding, ernst én plezier de opvoering van het ons nu bekende *Kattebelletje* niet meer met medewerking van Couperus plaatsvond. Die leiding zal waarschijnlijk berust hebben bij Theo van Eck, de geadresseerde van de brieven. De tweede brief laat ook zien dat Couperus meende dat toneelspelen, zelfs door ama-

teurs, serieus moest worden genomen. Vervolgens kunnen we concluderen dat dit gezelschap een opvoering had gegeven bij zeer nauwe verwanten van Couperus thuis, namelijk de familie Reynst, en dat deze opvoering wél met succes en plezier was verlopen.

Het vertrek van maar liefst vier leden bracht het toneelgezelschap ongetwijfeld zijn doodssteek toe. In ieder geval betekende dit *niet* het einde van Couperus' liefde voor toneel, zoals hierboven is aangetoond. Vermoedelijk is Couperus na zijn vertrek lid geworden van de toneelclub van Emants. Deze twee 'kattebelletjes' illustreren dat Couperus al vroeg in zijn leven op georganiseerde wijze aan toneel deed. 🐾

Noten

1. Louis Couperus, *Eline Vere. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 3.
2. Frédéric Bastet, 'Couperus en het toneel'. In: *Louis Couperus Genootschap Nieuwsbulletin* nr.2 (november 1993), p.3-7 (later opgenomen in: Frédéric Bastet, *Al die verloren paradizzen. Van en over Louis Couperus*. Amsterdam, 2001, p.217-226). Hoe Couperus' werk na zijn overlijden op de planken werd gebracht, blijft hier achterwege.
3. Zie: Louis Couperus, *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.679-702.
4. Idem, p.703-1026.
5. Zie: Louis Couperus, *Ongepubliceerd werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 50, p.9-143; zie ook: Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.524.
6. Zie: Pierre Dubois, *Marcellus Emants. Een schrijversleven*. Den Haag, 19802, p.52. Bastet schrijft dat niet precies bekend is wanneer Couperus deel gaat uitmaken van Emants' toneelgroep, maar veronderstelt dat dat omstreeks 1888/89 moet zijn geweest. Ik acht het niet onaannemelijk dat dat gebeurd is nadat hij de onderhavige groep heeft verlaten; zie: Bastet, *Louis Couperus*, p.126. Overigens merk ik hierbij op dat Couperus de Hofstad metterwoon verliet op 13 oktober 1890 (vergelijk Bevolkingsregister van de Gemeente 's-Gravenhage), dus hij kan evenmin lang lid geweest zijn van Emants' club. Maar gezien het feit dat diverse auteurs een verband leggen tussen zijn vertrek naar Parijs en de kennismaking met Ram bij Emants' groep, ligt het voor de hand dan te veronderstellen dat hij vóór oktober 1890 lid was van Utile et laetum. Zie verder: Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. Met een naw. van F.L. Bastet en een register op titels en personen. 's-Gravenhage, 19812, p.83 en 117. Zie ook nog: Marcellus Emants, *Aantekeningen*. Uitg., ingel. en toegel. door Nop Maas; met medew. van Pierre H. Dubois. 's-Gravenhage, Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, p.144-145.
7. Zie: Bastet, *Louis Couperus*, p.222-223. Zie ook: Frédéric Bastet, 'Couperus, Lancelot en nog iemand. Opracht aan een drijvende dame'. In: *De Parelduiker* 11 (2006) nr.3, p.3-14.
8. Louis Couperus, *Ongepubliceerd werk*, p.145-326.
9. Evert Paul Veltkamp. *Louis Couperus en Herman Roelvink*. Brussel, 1998.
10. Louis Couperus, *Ongebundeld werk*, p.945-1026. Daarin staat op p.927-930 'Plautus' Menaechmi'.
11. Louis Couperus, *Ongebundeld werk*, p.931-944: 'Inleiding tot de voorstellingen van De tweelingbroeders'.
12. H.T.M. van Vliet, *Met Louis Couperus op tournee. Voordrachten uit eigen werk 1915-1923 in recensies, brieven en andere documenten*. Den Haag, 1998. Zie voor aanvullingen hierop: Evert Paul Veltkamp, 'Louis Couperus, zijn lezingen en Herman Roelvink. Aanvullingen op enkele artikelen uit het Nieuwsbulletin'. In: *Nieuwsbulletin Louis Couperus Genootschap*, nr.12 (november 1998), p.14-16, en Nop Maas, 'Aanvullingen op Met Louis Couperus op tournee van H.T.M. van Vliet'. In: *ibid.*, p.17. Zie voorts: Bastet, *Louis Couperus*, p.525; Van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*, p.235.
13. 'Van en over mijne lezingen'. In: Louis Couperus, *Ongebundeld werk*, p.165-167, eerder verschenen in *Het Vaderland* 1915, 24 december.
14. Zie: Elisabeth Couperus, *Eline Vere. Tooneelspel in vier bedrijven, naar den roman van Louis Couperus*. Amsterdam, 1918 (Dramatisch bijvoegsel van *Groot Nederland*).

15. Zie Frédéric Bastet, 'Louis Couperus en Jan Feith in de tropen', In: *Al die verloren paradijzen*, p.183-192 (eerder verschenen in: Th.A.P. Bijvoet e.a. (red.), *Teruggedaan. Eenenvijftig bijdragen voor Harry G. M. Prick ter gelegenheid van zijn afscheid als conservator van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum*. 's-Gravenhage, 1988).
16. *Les pattes de mouche* was oorspronkelijk verschenen in 1860. Zie over deze Franse toneelschrijver: Guy Durcrey (red.), *Victorien Sardou, un siècle plus tard*. Strasbourg, 2007.
17. Zie: Victorien Sardou, *Het kattebelletje*. Blijspel in drie bedrijven. Naar 'Les pattes de mouche' van Victorien Sardou. Vert. door Jan ten Brink. 's-Gravenhage, 1882.
18. De brieven van Couperus zijn afkomstig uit: Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 118 Daniël van Eck, 1820-1930, nummer toegang 2.21.026.05, inventarisnummer 17; zie ook: A.E.M. Ribberink, *Inventaris van de papieren van D. en Th.G. van Eck*. 's-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, 1950.
19. Voor een genealogie van het geslacht Van Eck, zie: *Nederland's Patriciaat* 14 (1924), p.85-89. Hij was de zoon van mr. Daniel van Eck (1817-1895), onder andere van 1848-1884 lid van de Tweede Kamer, en Cornelia Magdalena Makkers (1830-1920). Volgens het NP was hij achtereenvolgens directeur van: de Maatschappij Geldbelegging (1895-1898), de Nationale Bank (1900-1909) en de Leidsche Trust en Safe Maatschappij (vanaf 1912). Zie ook: Th.G. van Eck, *De familie van Eck*. 's-Gravenhage, 1929 (over hem zelf: p.67-68). (Behalve over zijn vaders familie schreef hij ook een genealogie over zijn moeders familie: Th.G. van Eck, *De Zeeuwse familie Makkers*. 's-Gravenhage, 1928.) Tot slot is er het hiervoor genoemde archief Van Eck (noot 18).
20. Zie Bevolkingsregister van 's-Gravenhage in het Haagse Gemeente-archief. Vanaf 22 april 1910 woonde Van Eck, die ongetrouwd bleef, aan de Nassau-Zuilensteinstraat 10. Zie over hem de aardige anekdotes in Reinildis van Ditzhuyzen, *Heerenhuizen die de stand niet ontsieren. Portret van het Haagse Nassaukwartier*. Den Haag, 2000. Van Eck overleed na 1939.
21. Zie Bevolkingsregister van 's-Gravenhage in het Haagse Gemeente-archief. De naam Dédé, niet verbonden aan een echte voornaam, maakt het niet eenvoudig uit te maken om wie het hier gaat. Er was nog een zus, Emma Henriette Elisa van Oosterom, geboren te Batavia, 12 maart 1869. Gezien het feit dat de toneelspelers allen ongeveer dezelfde leeftijd hebben, neem ik aan dat het hier toch om Anna gaat. Zij waren beiden dochter van de weduwe Elise Cornelia van Oosterom-Burger, geboren te Batavia, 12 november 1841.
22. Zie Bevolkingsregister van 's-Gravenhage in het Haagse Gemeente-archief. Een genealogie van de familie (De Wetstein) Pfister is opgenomen in: *Nederland's Patriciaat* 54 (1968), p.185-193, Justina op p.188. (Justina is niet opgenomen in de genealogie die eerder verscheen in *Nederland's Patriciaat* 9 (1918)). Zij was een dochter van Jan Jacob de Wetstein Pfister (1805-1879), lid van de Algemene Rekenkamer, en diens tweede echtgenote Cornelia Anna Maria baronesse van Heeckeren van Brandsenburg (1822-1898). Zij wordt genoemd in Bastet, *Louis Couperus* (abusievelijk als De Wetsteyn Pfi(e)ster), p.117 en het register daarin.
23. Zie Bevolkingsregister van 's-Gravenhage in het Haagse Gemeente-archief.
24. Zie Bevolkingsregister van 's-Gravenhage in het Haagse Gemeente-archief. Zie voor Wilhelmina van Alphen Zeewoldt: *Nederland's Patriciaat* 43 (1957), p.346, geboren te Zwolle 11 april 1840, overleden te Apeldoorn 25 juni 1917, dochter van Jacobus Anthony van Alphen Zeewoldt (1793-1855) en Bartha Visser (1801-1876).
25. Zie over de familie Reynst/Reijnst: *Nederland's Adelsboek* 91 (2004-2005), p.286-294. Het echtpaar Reynst-van den Bosch op p.292, het echtpaar Reynst-van der Ven op p.293. Jhr. mr. J.C. Reynst was in de jaren 1883-1894 advocaat en procureur te 's-Gravenhage.
26. Zie Bevolkingsregister van 's-Gravenhage in het Haagse Gemeente-archief.

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Ondanks de barre economische tijden bloeit het Louis Couperus Museum als nooit tevoren. Manager Leo van den Akker heeft werkelijk alle zeilen bijgezet om het museum 'in de markt te zetten', en dit resulteert in grotere bezoekersaantallen dan ooit tevoren. Hier kunt u lezen over de vele activiteiten van het museum in dit najaar. 🍂

18 NOVEMBER 2010 TOT 15 MEI 2011
'Couperus op de planken'

Aanleiding voor de wintertentoonstelling is een recente schenking van de familie Baud aan het museum. De gift bestaat uit een drietal programma's voor amateurtoneelvoorstellingen en tableaux vivants die zijn opgevoerd in de jaren 1880. Louis Couperus en zijn nichtjes Elisabeth en Minta Baud waren acteurs in deze in familiekring gegeven voorstellingen; Couperus was in zeker één geval 'directeur' en

'regisseur' ervan. Het zijn unieke documenten die nog niet eerder aan het publiek zijn vertoond. Louis Couperus was, in de woorden van zijn biograaf Frédéric Bastet, 'een theaterdier'. Hij was graag operazanger geworden, en van jongs af aan deed hij ook graag mee aan de in gezins- en vriendenkring georganiseerde familieconcerten. Later ging hij daadwerkelijk het toneel op met de vele voordrachten die hij hield uit eigen werk.

Couperus heeft zelf weinig voor het toneel geschreven. Des te meer is zijn werk in de loop der jaren bewerkt voor toneel, film en zelfs opera. De expositie besteedt aandacht aan beide aspecten: Couperus' eigen verichtingen op de planken, en de vele interpretaties van zijn boeken op toneel en witte doek. In de serre van het museum wordt een tableau vivant uit het tweede programma gereconstrueerd. Een kleurige, theatrale tentoonstelling, met affiches, kostuums, decors en zetstukken.

De tentoonstelling wordt geopend door amice Gerard Soeteman, die het scenario zal gaan schrijven voor Paul Verhoevens toekomstige verfilming van *De stille kracht*. De opening is uitsluitend toegankelijk voor vrienden van het Louis Couperus Museum!

Medewerkers Louis Couperus Museum

O nlangs hebben vijf nieuwe vrijwilligers zich gemeld bij het Louis Couperus Museum: Martina Bagijn, Joelle Dolgaardt, Jenny Godschalk-Werger, John van Dongen en Theo Kolstee. Hartelijk welkom!

Zou u ervoor voelen ons team te komen versterken? Heeft u zin en tijd om minstens twee middagen per maand aan het Louis Couperus Museum te besteden? Meldt u aan bij Leo van den Akker op 070 - 364 06 53. 🍂

De queeste naar de maker van de buste

In het vorige Museumnieuws (*Arabesken* nr.35) kon u lezen over de zoektocht naar de maker

Programma van de tableaux vivants ter ere van het huwelijk van Franciscus Baud in 1882

van de buste van Couperus die in de voorkamer van het museum staat. Helaas! Deze nobele queeste bevindt zich tijdelijk op een dood spoor. Medewerkers Marijke Beumer en Ole van Luyn hebben werkelijk de onderste steen boven gehaald om erachter te komen wie de buste in de voorkamer van het Louis Couperus Museum heeft gemaakt. De 'hiërogliefen' achterop de buste zijn hoogstwaarschijnlijk de merken van een bronsgieterij, maar onderzoek bij Nederlandse bronsgieterijen heeft geen uitsluitsel gegeven. Jan Teeuwissen, directeur van Museum Beelden aan Zee, opperde dat men er misschien de initialen 'T' en 'D' in zou kunnen zien, hetgeen zou wijzen in de richting van beeldhouwer Theo Dobbelman (1906-1984) – maar onderzoek in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie leidde niet tot enig bewijs. Het beeld is eenvoudig nooit gedocumenteerd. Is de maker misschien toch een amateur geweest? Dan nog verdient deze een – zij het anonieme – vermelding in het Nieuws van het Louis Couperus Museum. De zoektocht gaat voort... ♣

Museumnacht 2010

Op 4 september 2010 organiseerde Den Haag voor het eerst een Museumnacht. Het Louis Couperus Museum was van de partij. De deelname hield in dat het museum open bleef tot één uur in de morgen, en dat er speciale activiteiten werden ontplooid in het kader van de lopende tentoonstelling 'Louis Couperus en Multatuli: twee visies op Nederlands-Indië'. De bezoekers werden op vaste tijden uit de musea in de Zeestraat opgehaald. Vervolgens kregen ze een routebeschrijving met onder andere uitleg over de bewoners van de Sophialaan, waar zowel Couperus als Multatuli hun voetsporen hebben achtergelaten.

In het Louis Couperus Museum was een demonstratie van Javaanse dansen door de dansgroep Kuwung kuwung, onder leiding van onze medewerkster Clara Brakel. Op verzoek van de organisatoren bleven de optredens beperkt tot tien à vijftien minuten. Allereerst was er een 'bedoyo-dans' te zien, een rituele hofdans voor vrouwen. Frans van

Het huis Sophialaan 9. Dit huis werd gebouwd in opdracht van Jan Douwes Dekker (1816-1864), eigenaar en exploitant van tabaksplantages op Midden- en Oost-Java. Jan, zijn vrouw Marie (1826-1910) en hun zes kinderen namen er in 1861 hun intrek. In 1862 verkocht Jan Douwes Dekker het huis aan jonkheer Johan Cornelis Reynst, Couperus' grootvader van moederszijde. Louis Couperus kwam er als kind veel aan huis

der Linden las hierbij de beschrijving van zo'n dans voor uit Couperus' *Oostwaarts*. Daarna werd er een treurige vrouwelijke hoofdrol uit een wajangwongstuk (Javaanse theaterdans) vertoond. Alsof dat nog niet genoeg was, droeg Coen Pronk ook Indische sprookjes voor. Het publiek, dat telkens in groepjes van twintig man het museum binnenkwam, was misstiel. De museumnacht trok grote publieke belangstelling, namelijk een bijna twee keer zo groot aantal bezoekers als aanvankelijk door de organisatie was ingeschat. In totaal zijn er maar liefst 386 bezoekers geweest! Een overwegend jong publiek heeft op die manier kennis kunnen maken met het werk van Louis Couperus en dat van Multatuli. De reacties waren positief en verrast. 📖

Overige activiteiten

De activiteiten in het Louis Couperus Museum behelsden deze herfst onder andere nog de negentigste verjaardag van het Spaans Genootschap (hetgeen gevierd werd met een receptie en een voordracht uit Couperus' 'Spaans toerisme' in het museum); een speciale ontvangst voor de leden van de Diabetesvereniging Nederland en de 'museumdag' van de NIBC bank, die op 31 oktober haar 65-jarig bestaan vierde en voor die gelegenheid het Haags publiek gratis toegang aanbod tot tal van lokale musea. Hebt u een verjaardag te vieren, wilt u een receptie houden in een bijzondere locatie, heeft u behoefte aan een stijlvolle ruimte om te vergaderen of om in de echt te treden? Het kan allemaal in het Louis Couperus Museum. De prijs is afhankelijk van wat er gewenst wordt: een ontvangst overdag of 's avonds, met of zonder een lezing door een van onze medewerkers, met of zonder drankje of hapje. Alles is te bespreken. Belt u ons op voor een offerte op 070 - 364 06 53 of stuurt u ons een e-mail: couperusmuseum@wanadoo.nl. 📖

'Meneer, dit is heilige grond...'

Eind vorig jaar kreeg het Louis Couperus Museum een exemplaar overhandigd van de scriptie van Eva Koppen, getiteld: *'Meneer, dit is heilige grond...'* Een historische analyse van betekenisgeving aan

schrijvershuizen in Nederland tussen 1950 en 2008. Koppen studeerde geschiedenis en kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Haar scriptie behelst een onderzoek naar de totstandkoming van schrijversmusea in Nederland, zoals het Multatulimuseum, het museum voor Betje Wolff en Aagje Deken en het Louis Couperus Museum. Wij merken tot onze schande dat wij niet eerder konden deden van dit belangrijke onderzoek. Het is de eerste keer dat een student de geschiedenis van ons museum mede als onderwerp van een afstudeerscriptie gekozen heeft. 📖

Schenking: Couperusarchief van Herman Verhaar

In juni kreeg het Louis Couperus Museum een schenking van de weduwe van publicist Herman Verhaar (1944-2010). De drie dozen bevatten Verhaars Couperusarchief, en daarmee vele waardevolle knipsels uit kranten en tijdschriften. Tot onze verrassing zaten hier ook een paar stukken bij uit de nalatenschap van Fred Batten (1910-1980), de jongere vriend van E. du Perron. Batten heeft in februari 1931 de eerste Couperustentoonstelling in de geschiedenis georganiseerd op zijn vroegere HBS. De schenking bevat onder andere het receptieboek van die tentoonstelling. Zoals bekend worden dergelijke schenkingen volgens afspraak eigendom van het Letterkundig Museum. Het Louis Couperus Museum heeft wel recht van eerste expositie. 📖

Oproep museumwinkel

Is uw boekenkast te vol? Gaat u verhuizen? Heeft u nog boeken van Louis Couperus of secundaire literatuur die u kwijt wilt? Geef het aan het Louis Couperus Museum! Wij verkopen de boeken in onze museumwinkel. U maakt andere liefhebbers blij en bezorgt het museum broodnodige extra inkomsten. Bij voorbaat dank! 📖

Van en over Couperus en anderen

Pleuni Touw en Hans Dagelet op de omslag van de televisie-editie van *De stille kracht* uit 1973. Foto: Kippa

komt er geen hond kijken, (...). De seks zit wel goed, maar het geweld moeten we iets aanzetten. In de roman wordt bijvoorbeeld een Indische volksopstand verijdeld. Die laten wij natuurlijk gewoon doorgaan,' aldus de regisseur. Vooral de – vermeende – islamitische achtergrond van deze opstand lijkt Verhoeven, geheel in overeenstemming met de tijdsgeest, te willen benadrukken: '[Couperus] heeft goed gezien wat daar aan de hand was: de opkomst van het moslimfundamentalisme die gepaard ging met anti-koloniale gevoelens en haat tegen de blanken. De islamistische hadji's kanaliseerden het sluimerende verzet tegen de blanken. Hij had goed door dat de Nederlandse overheersing onhoudbaar was omdat ze niets van het land begrepen.'

Producent San Fu Maltha, die overigens benadrukt dat de financiering van de film nog niet rond is, voegt daar nog aan toe: 'De film zal zeker gaan over het verliezen van de Nederlandse grip op de kolonie. Maar we willen geen verhaal vertellen vanuit het Nederlandse of Indonesische kamp. Het wordt eerder een film met meerdere lagen waarin goed en kwaad niet zo eenvoudig van elkaar zijn te onderscheiden.' *Arabesken* is zo onbescheiden om Verhoeven, Soeteman en Maltha op een 'Open brief' te wijzen van oud-*Arabesken*-redacteur Wouter de Koning aan Orlow Seunke (nr.26, november 2005). Aanleiding voor deze brief was de aangekondigde verfilming van *De stille kracht* door Seunke naar een scenario van Ger Thijs. 'Door enkele ontwikkelingen in de moderne wereld is (...) een klein aspect in *De stille kracht* van groot belang geworden: de islam,' zo schreef indertijd De Koning. 'Ik hoop dat u het niet zult gebruiken als een element om een tegenstelling van wij versus zij te schilderen. Ten eerste is de islam in Indonesië altijd anders geweest dan de extreme Arabische variant waarvan enkele fundamentalisten een negatieve kracht hebben gemaakt. Ten tweede had Couperus vooral oog voor de toevanarij die in Indonesië in de islam is verweven. Een stukje bangmakerij dus, dat in deze tijd echter wel explosief materiaal is.'

Van de plannen van Seunke en Thijs is helaas nooit meer iets vernomen. Het is te hopen dat het Verhoeven wél lukt *De stille kracht* te verfilmen. ■

Van Paul Verhoeven gaat *De stille kracht* verfilmen

Afgelopen augustus, tijdens de een na laatste aflevering van VPRO's *Zomergasten*, maakte gast Paul Verhoeven bekend volgend jaar *De stille kracht* te gaan verfilmen. De regisseur bracht dit nieuws nadat presentator Jelle Brandt Corstius hem vroeg welke film hij graag nog eens wilde maken. Verhoeven noemde Gerard Soeteman als degene die het scenario voor zijn rekening neemt. San Fu Maltha treedt op als producent van de film.

Op 25 augustus lichtte Verhoeven op nrc.nl zijn plannen nader toe: 'De film wordt gewelddadiger, spannender en onthutsender dan het boek; anders

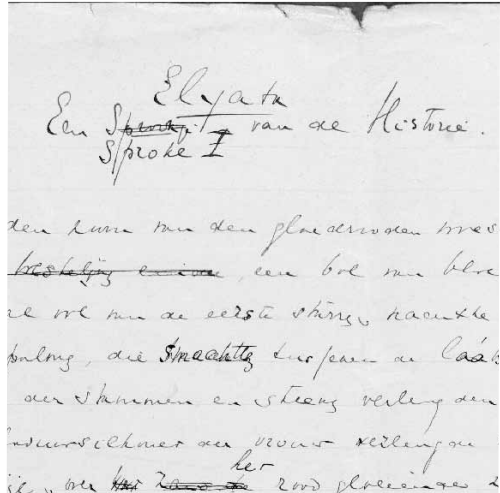
Serie De kleine zielen verkrijgbaar bij Beeld en Geluid

Regelmatig wordt ons gevraagd of de televisieserie *De kleine zielen* (1969-1970) ooit weer eens wordt herhaald, of wanneer er nu eindelijk eens een dvd-uitgave van de legendarische reeks wordt uitgebracht. 'Waarschijnlijk nooit,' is helaas dan steevast ons antwoord. De serie is namelijk niet compleet bewaard gebleven; het negende deel is ooit gewist om een wielervedstrijd vast te leggen. Wel heeft de NCRV nog op 22 mei 2002 in het kader van haar jubileum een bijna twee uur durende compilatie van *De kleine zielen* uitgezonden.

Nu blijkt het voor de liefhebbers dan toch mogelijk om de tien delen integraal op dvd te verkrijgen, en wel via de website van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, dat ons nationaal audiovisueel erfgoed beheert. Inclusief dus het gewiste negende deel, dat door Ellen Vogel wordt voorgelezen, begeleid door foto's in plaats van bewegend beeld. Ga naar zoeken.beeldengeluid.nl en vul als zoekactie in 'kleine zielen'. De rest wijst zich vanzelf. Maar opgepast: één aflevering kost maar liefst 27,50 euro. Wie alle beschikbare delen koopt is dus 275 euro kwijt. Bovendien zijn deel acht en negen van zeer slechte beeldkwaliteit en hebben alle banden zogenaamde controltrackfouten. ❖

Oudste stadsbibliotheek van Nederland verwerft manuscript Couperus

Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek Deventer heeft het manuscript van het verhaal 'Elyata. Een sproke van historie' verworven. In de legende, die in de periode mei-juli 1915 als feuilleton in dagblad *Het Vaderland* verscheen, beschrijft Couperus het tragische lot van de koningin der Gothen. Later werd 'Elyata' opgenomen in de bundel *Legende, mythe en fantazie* (1918). Het handschrift werd aangekocht door de Vereniging van Vrienden van de bibliotheek. Het was naar verluidt één van de laatste manuscripten van Couperus in particuliere handen. De zestien vellen papier die bewaard zijn gebleven, zijn van 15 oktober tot en met 16 januari 2011 te zien bij de expositie 'Tien Eeuwen Topstukken:

Een fragment van het manuscript 'Elyata'

de rijkdom van Deventer boekenstad' in het Historisch Museum Deventer. Wie het manuscript tot in de kleinste details wil bestuderen kan terecht op de website van de oudste stadsbibliotheek van Nederland, waar een digitale versie van het manuscript beschikbaar is (atheneumbibliotheek.nl). ❖

Koloniale herinneringen gebundeld

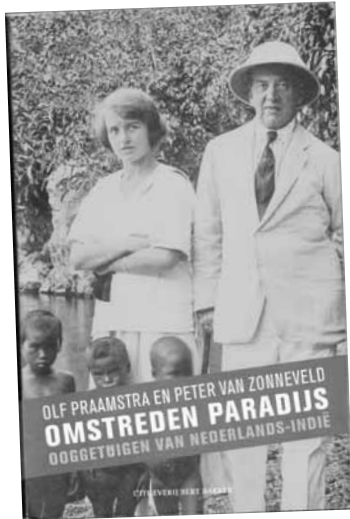
Indië bestaat niet meer, maar het Indische element is niet meer weg te denken uit onze cultuur', staat te lezen op de achterflap van *Omstreden paradijs. Ooggetuigen van Nederlands-Indië*, samengesteld door Olf Praamstra en Peter van Zonneveld, dat in april van dit jaar verscheen. *Omstreden paradijs* bevat, op een korte inleiding na, louter primaire teksten: verslagen, dagboekfragmenten, autobiografische aantekeningen, brieven, herinneringen, reportages. Samen geven ze een caleidoscopisch, complex beeld van de koloniale geschiedenis van Nederlands-Indië, van de tijd van de VOC tot na de onafhankelijkheid, van Bontekoe tot Kousbroek, van Rumphius tot Collijn.

Vanzelfsprekend zijn ook Couperus én echtgenote Elisabeth Baud in het boek vertegenwoordigd, beiden met een jeugdherinnering. Van Couperus is dat de bekende terugblik op zijn plezierige tijd

in Batavia, een tijd van oleanders, ‘verlakte schoenen’, kinderbals en vroegwijze speelkameraadjes, en op de vreselijke teleurstelling toen hij weer in Nederland terugkeerde. Elisabeth Baud spreekt ook van een ‘romantische kindertijd’ op Sumatra, waar haar vader administrateur van een tabaksonderneming was. Maar anders dan de jonge Couperus ondervond ze er de ‘stille kracht’ aan den lijve: ‘Door de zwarte tuin, opzij de donkere velden, naar de somberende rivier, naar de badkamer. Ik dacht de witte pontianaks te zien spoken, met hun bloeddende borsten en losse haren, over het water en tussen de zwarte bomen.’

Het voortdurende verzet van de Bataks tegen ‘de Kompenie’ speelt een belangrijke rol in haar herinneringen: ‘Telkens werden er moorden gepleegd, gruweldaden, in de omtrek. Je wende eraan, aan die verschrikkingen. (...) We vonden soms, ’s morgens, aan de palen van het huis gespijkerd, wat haar, met

bloed. Dat was een beleefde waarschuwing.’ Toch keek Baud later met weemoed terug op die tijd in Deli, en noemde ze haar latere leven op Buitenzorg in vergelijkend ‘bleek en zonder belang’. Van andere orde is het verslag van een voordracht van Louis Couperus in het Stadstuin Theater van Soerabaja op

20 januari 1922. Volgens de verslaggever van het *Soerabaiasch Handelsblad* was het een complete afgang: ‘De mensen dachten telkens, dat het stuk uit was, toen hij er nog middenin zat, maar toen ’t wezenlijk uit was, waren ze allemaal blij, omdat ’t pauze was. ’t Is vermoeiend zo lang achter elkaar te moeten luisteren naar een vreemde taal, al lijkt die soms wel Hollands.’

De herinneringen van Couperus en Elisabeth zijn terug te vinden in *De zwaluwen neêr gestreken...*,

Volledige Werken Louis Couperus, deel 31; het verslag van Couperus’ optreden in Soerabaja werd al eerder gepubliceerd in *Met Louis Couperus op tournee* van H.T.M. van Vliet. Het belang van herpublicatie van deze teksten in *Omstreden paradijs* staat buiten kijf. Samen met de meer dan honderd andere getuigenissen schetsen ze een veelzijdig beeld van de koloniale ervaring van Nederland, van de zestiende tot en met de twintigste eeuw, met al haar gruwelijkheden, avonturen, tegenslagen, oorlogen en multiculturele ontdekkingen.

Eveneens van groot belang is de illustratie op de omslag: een tot nu toe ongepubliceerde foto van Couperus! Het bijschrift vermeldt: ‘Schrijver Louis Couperus en mevrouw A. Westenenk-Nering Bögel met inheemse kinderen aan het Tobameer, 1921’. *Omstreden paradijs* is in de betere boekhandel te verkrijgen voor 18,95 euro. ♣

Eline Vere verstript

Het lijkt de laatste jaren een ware rage te worden: het ‘verstrippen’ van meesterwerken uit de Nederlandse literatuur. Bekende werken van Nescio, Elsschot, Multatuli, Wolkers en vele anderen verschenen als meer of minder tekstgetrouw beeldverhaal, vaak van de hand van ‘meesterverstripper’ Dick Matena. Strips, zo lijkt de boodschap, zijn allang niet meer voor kinderen alleen. Op de Kunststripbeurs in Utrecht werd op 6 november een dik boek gepresenteerd, waarin het resultaat van vele literaire verstrippingen kan worden bewonderd. *Mooi is dat! Hoogtepunten van de Nederlandse literatuur verbeeld* werd samengesteld door Gert Jan Pos en bevat bijdragen van 57 Vlaamse en Nederlandse striptekenaars, die allemaal één literair werk voor hun rekening namen. De bijdragen beslaan de Nederlandse literatuur van ‘Hebban olla vogala’, de oudste zin, tot *Joe Speedboot* van Tommy Wieringa. Daartussen ook een verstripping van Eline Vere door Maarten Vande Wielen. In precies negen plaatjes voltrekt zich het treurige lot van de tot stripfiguur gemetamorfoseerde heldin. *Mooi is dat!* kost 34,95 euro in de betere boekhandel. De tekeningen uit het boek worden t/m 15 januari 2011 geëxposeerd in de Openbare Bibliotheek Amsterdam. ♣

ELINE VERE IS EEN STOUTE MEID.

ZE IS MOOI, RIJK EN ONTEVREDEN MET HAAR NUTTELOZE BESTAAN.

"WAT HAD ZIJ AAN HAAR LEVEN, VOOR WIE WAS ZIJ EENIGSZINS VAN NUT!"

ZE HEEFT TE VEEL FANTASIE.

"ZIJ VOND INTEGENDIEL IETS PIKANTS IN DAT ONBEKENDE, EN HAAR ROMANTISCHE GEEST SCHEPTE ER AANSTONDS EEN KLEINEN ROMAN UIT."

ZE FLIRT MET MANNEN ...

"ZIJ VOND ZICH MOEDIG, DAT ZIJ HUN CONVENTIONEEL FATSOEN IN ZICHELVE TARTTE."

... EN WIJST ZE DAARNA AF.

"IK WACHT LIEVER OP EEN RIJKEN MYLORD..."

ZE IS ONDANKBAAR.

"WEG TE VLUCHTEN VAN ONDER DIT DAK, WAAR MEN HETRE AANWEZIGHEID VERWEET."

ZE SLIKT MORFINE.

"IK WORD ZOO LANGZAMERHAND OUD, IK HEB UITGEDIEND."

ZE IS KRANKZINNIG.

"EN JE WEET DAT IK VINCENT LIEF HEB. OM HEM HEB IK MIJN ENGAGEMENT MET ST. CLARE AFGEMAAKT. O, HIJ VERVEELDE ME ZOO."

EN UIITEINDELIJK VERNIETIGT ZE ZICHELZELF.

"O GOD! KREUNDE ZE. O GOD, O GOD! LAAT ME SLAPEN, LAAT ME SLAPEN, IK SMEEK U, LAAT ME SLAPEN."

Een pagina uit Mooi is dat!: Eline Vere getekend door Maarten Vande Wielen. Bron: NRC Handelsblad 30 oktober 2010

Superbe fantoom

Jan Siebelinks nieuwste roman, *Het lichaam van Clara*, is op verschillende manieren schatplichtig aan Couperus. In een interview met de *Twentse Courant* (4 oktober)

vertelt Siebelink de ontstaansgeschiedenis van de roman als volgt: 'Ik liep op een dag met Frédéric Bastet, de biograaf van Couperus, door Den Haag. We stonden bij het huis dat de ouders van Couperus in 1885 hebben laten bouwen. Daar heeft hij *Eline Vere* geschreven. Toen was hij twintig. Wat zou het leuk zijn om samen op de foto te gaan bij die mooie, gebeeldhouwde deur, maar er was geen mens in de straat te zien die ons kon fotograferen. Tot er een dame met twee hondjes de hoek om kwam. We spraken haar aan. Ze wist dat daar het huis van Couperus was, ze wilde wel een foto maken. We stelden ons voor. "En ik ben Vera," zei ze.'

De ontmoeting keert in gefingeerde vorm terug in het derde hoofdstuk van *Het lichaam van Clara*, maar dan vanuit het gezichtspunt van de vrouw. Clara heeft net haar hond naar de dierenarts gebracht en rijdt door de Surinamestraat naar huis:

Clara reed stapvoets, lieve woordjes mompelend tegen de hond, onder de schuin omhoog priemende vlaggenstokken van de Haagse herenhuizen door, in deze eeuwig doodse straat. Nee, niet helemaal verlaten. Waar ze versmalde – ter hoogte van het borstbeeld –, leek de late, literaire toerist op haar te wachten. Een superbe fantoom, in een lange jas van lichtbruin leer, ineens opduikend. (...)

Ze stopte, opende het raampje. Hij kwam op haar toe. Een man van midden veertig, misschien iets ouder, van wie het gezicht haar min of meer bekend voorkwam. Ze kon hem met geen mogelijkheid thuisbrengen.

'Excuses mevrouw.' Hij wees op de rijk gedecoreerde deur van Couperus' voormalige woning. In zijn hand had hij een fototoestel.

'Wilt u een foto van mij bij die deur maken?'

'Natuurlijk. Het huis van Couperus.'

'O, gelukkig, dat weet u.'

(*Het lichaam van Clara*, p.26)

Ook op andere manieren keert Couperus terug in Siebelinks roman. Door verschillende recensenten wordt een vergelijking gemaakt met *Eline Vere*. Arjan Peters noemt Clara in *de Volkskrant* (18 september) een 'in vele opzichten "onbereikbare vrouw", die dromerige maar ook niet te redden figuur, als weggelopen uit een roman van Couperus'. Irene Start herkent haar in *Elsevier* als 'een moderne Eline Vere, die onder het oog van iedereen langzaam wegwijnt, maar aan wier lot niemand echt iets kan veranderen' (18 september). Hans Werkman vindt (in het *Nederlands Dagblad*, 8 oktober) dat Siebelink net als Couperus een vertegenwoordiger is van 'het tragisch naturalisme', en figuurlijk '(...) een negentiende-eeuwse schrijver over het noodlot.'

Alleen Elsbeth Etty merkt op (in *NRC Handelsblad*, 17 september) dat niet *Het lichaam van Clara*, maar Siebelinks roman *Vera* uit 1997 feitelijk door *Eline Vere* geïnspireerd is; haar recensie is, met die van Werkman, de enige echt negatieve. De andere recensies oordeelden van overwegend positief tot juichend.

Joost de Vries vindt bijvoorbeeld de tijdloosheid in Siebelinks werk mooi, en benadrukt, evenals andere recensenten, de gelijkenissen tussen het Den Haag van Siebelink en dat van Couperus: 'Het licht dat op het Den Haag van Clara valt is een oud licht, het is hetzelfde licht dat Couperus gezien moet hebben' (in *De Groene Amsterdammer*, 15 september). Maar een Eline Vere is ze dan weer niet: 'De vergelijking met Emma Bovary – of die andere fatale vrouwen: Anna Karenina of Eline Vere – ligt voor de hand, maar het spreekt voor zich dat Siebelink, zo modern is hij dan ook wel weer, harder is. Zijn Clara gaat met veel mannen naar bed, onderwerpt zich aan God, hongert zich uit, prostitueert zichzelf, masturbeert erop los, snijdt in haar vlees om aan zichzelf te ontsnappen, om controle te krijgen.'

En wat vindt de schrijver ervan? Is Clara een moderne Eline Vere? 'Nee, echt niet,' verklaart Siebelink in een interview in het *Algemeen Dagblad* (20 septem-

ber). 'Clara is een heel andere figuur. Ouder, ze heeft al een leven achter de rug. Dat wordt ook in het boek beschreven. Nou ja, misschien zit er toch wel iets van Eline Vere in. De lezer moet het zelf maar beoordelen.'

Pasticcio

Van andere orde is het gebruik dat Marjoleine de Vos afgelopen zomer van Couperus' werk maakte in de rubriek 'De thuiskok' in *NRC Handelsblad*. De Vos bereikte een komisch effect door recepten vooraf te laten gaan door een bespiegeling over de culinaire gewoontes van 'Orlando' en van Karel en Cateau uit *De boeken der kleine zielen*. Op 1 september geeft De Vos een recept van 'pasticcio', zoals Orlando's kokkin Brigida die wellicht maakte: 'Macaroni, met ene korst, een goudgreinige korst, en daaronder allerlei verrassingen, van levertjes, olijven, hanekammen, weet ik wat!' aldus Couperus. En op 24 september mijmerde De Vos: 'Het is nu niet goed denkbaar dat mensen er zo over zouden denken, lekker eten vinden wij eerder iets om af en toe eens over te praten. Maar Karel en Cateau vonden "dat dit genot zondig was en vooral niet-Hollands" en daarom spraken ze er nooit over. (...) Niet-Hollands is goed eten zeker lang geweest, en misschien is het dat voor het overgrote deel van de mensen nog steeds. De anderen kunnen misschien in het geheim dit konijn bereiden, naar een recept van Skye Gyngell, en dat dan zondag opeten. Het wint beslist bij een dagje laten staan.' Volgt een recept waar kokkin Anna eer mee zou inleggen.

De vroege jaren

Zoals bekend was zelfs 'volkschrijver' Gerard Reve verzot op Couperus. In het vorig jaar verschenen eerste deel van de biografie *Gerard Reve. Kroniek van een schuldig leven. De vroege jaren 1923 - 1962* staat op p.478 vermeld: 'Op 19 februari [1955] bedankte Reve [Hermans] voor de toezending van *Paranoia*, dat hij steeds herlas. Als hij zich ooit definitief in Engeland zou vestigen, gingen *Eline Vere* en *De boeken der kleine zielen* van Couperus mee, en het werk van Hermans'.

Extaze naar Louis Couperus
Premiere!
di 5, wo 6, do 7, vr 8, za 9, wo 13, do 14 (premiere), vr 15, za 16, zo 17, di 19, wo 20, do 21, vr 22, za 23, zo 24, wo 27, vr 29, za 30 en zo 31 oktober
aanvang 20.30 uur / zondag alleen 14.00 uur

Speel: Sijtze van der Meer en Lidewij Benus
Bewerking en regie: Manon Barthels

Is een glanzende bewerking en onder regie van Manon Barthels brengt Branoul Extaze naar het gelijknamige 'boek van geluk' van Louis Couperus. Cecile van Even is een jonge weduwe en moeder van twee kinderen. Ze houdt zich schuil in haar huis, zorgt voor haar zoon en is bevreden. Zodra ze op aankomst van haar zus en zwager haar sociale leven hervat en de mysterieuze aantrekkelijke Taco Quarts ontmoet, boren er nieuwe verlangens in haar op. Verlangens naar genegenheid en liefde. Deze gevoelens lijken wederzijds.

LITERAIR THEATER BRANOUL – MALIESTRAAT 12 – DEN HAAG
RESERVERINGEN: TEL. 070-365 72 85 OF WWW.BRANOUL.NL

Extaze in literair theater Branoul

L iterair theater Branoul in Den Haag brengt een nieuwe productie naar de roman *Extaze* (1892) van Louis Couperus op de planken. Het 'boek van geluk' werd voor toneel bewerkt door Manon Barthels, die ook de regie op zich nam. Het stuk wordt uitgevoerd door acteurs Sijtze van der Meer en Lidewij Benus. Hun samenwerking leidt tot goede resultaten, niet in de laatste plaats omdat Barthels met haar bewerking dicht bij de oorspronkelijke tekst bleef. De acteurs leveren een mooie prestatie, door de toch niet altijd eenvoudige tekst invoelend en met veel overtuiging te brengen. Lidewij Benus in de rol van Cecile Van Even is nergens dweperig of geëxalteerd, terwijl ze toch hevige emoties moet overbrengen. Sijtze van der Meer is, ook wat uiterlijk betreft, een natuurlijke Taco Quarts.

Extaze is nog op 2, 3, 7, 9 en 11 december te zien in theater Branoul. Voor meer informatie en reserveringen kunt u de site branoul.nl raadplegen of bellen met 070 - 365 72 85. De kaarten kosten vijftien euro per stuk. ♣

Couperus centraal in Frans cultureel tijdschrift

Het vierde nummer van het Franstalige tijdschrift-in-boekvorm *Deshima, revue d'histoire globale des pays du nord*, is grotendeels gewijd aan het werk van Couperus. Er staan uitgebreide artikelen in over het beeld van Parijs in *Metamorfoze*, Couperus en Nice (gebaseerd op de artikelen van Caroline de Westenholz), de Franse schrijvers die Couperus las en hun invloed op zijn werk, en over Couperus' vertaling van Flauberts *La Tentation de Saint Antoine*. Van de studie *Een dandy in de Oriënt* van José Buschman is een forse samenvatting opgenomen. Ook kunnen Franstaligen in deze aflevering kennismaken met het werk van Couperus zelf door middel van vertalingen van onder meer 'De binocle', 'De gemankeerde zelfmoord' en 'Het verbeelde leven'. Dit nummer van *Deshima* is voor vijftien euro te bestellen via periodiques@unistra.fr. Meer informatie is te vinden op de website van het tijdschrift, deshima.fr. ➤

Lezing Maarten Klein over Iskander

Op 30 oktober vond in de aula van de Universiteit van Amsterdam het Vierde Zenobiacongres plaats, ditmaal gewijd aan Alexander de Grote. Vanuit verschillende invalshoeken belichtte het congres de confrontatie tussen de legendarische veroveraar Alexander en zijn Perzische tegenstrever Darius, alsmede de sporen die zij van Macedonië tot in Babylon en Alexandrië hebben nagelaten. Het congres, georganiseerd door de Stichting Zenobia, stelde zich ten doel de geschiedenis, archeologie, beeldende kunst en literatuur rond dit thema vanuit oostelijk én westelijk perspectief, van de oudheid tot heden te belichten. Neerlandicus Maarten Klein sprak er over *Iskander*, Couperus' laatste roman uit 1920. Een bewerking van deze lezing kunt u in ons volgende nummer verwachten. Overigens zijn er momenteel maar liefst twee tentoonstellingen over Alexander de Grote te bezoeken.

Marmeren portret van Alexander de Grote uit Pergamon, 200-150 v.Chr. Istanbul Arkeoloji Müzeleri, Istanbul

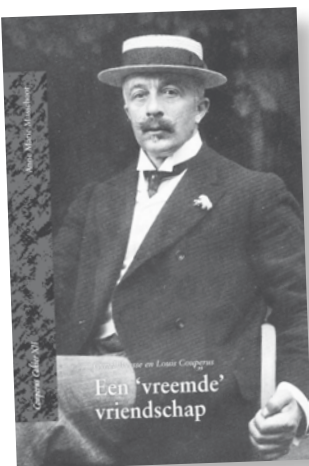
Tot en met 20 maart 2011 is in het Allard Pierson Museum in Amsterdam de expositie 'Alexanders Erfenis – Grieken in Egypte' te zien. Het museum koos voor Egypte, omdat Alexanders erfenis daar de meeste en duidelijkste sporen heeft achtergelaten. In 'De onsterfelijke Alexander de Grote', nog tot 18 maart 2011, richt de Hermitage Amsterdam het vizier op alle landen waarmee Alexander in aanraking kwam op zijn grote veroveringstocht naar het Oosten: Perzië, Egypte, Afghanistan, India, tot aan de grens met Mongolië. Het is daarmee de eerste tentoonstelling die op zo grote schaal het hellenisme toont als mondiaal proces van wederzijdse beïnvloeding tussen verschillende beschavingen en culturen. ➤

Couperus Cahier XII: Louis Couperus en Cyriel Buysse

Het twaalfde Couperus Cahier is gewijd aan een 'vreemde' vriendschap: die tussen Louis Couperus en Cyriel Buysse (1859-1932). Inderdaad was deze langdurige vriendschap op het oog eigenaardig, want fysiek gezien bestond er nauwelijks

een groter contrast dan tussen de beide heren: Couperus, de mondaine, androgyne dandy, en Buysse, de stoere vrouwenliefhebber. Ook in het literaire werk kan men evidente verschillen zien. Waar Couperus geldt als de nerveus-verfijnde chroniqueur van het fin de siècle met aandacht voor beschavingen 'in verval', ontpopt Buysse zich in zijn vroege werk als een bewogen aanklager van de menonwaardige levensomstandigheden van het plattelandsproletariaat. Toch voelden de twee zich sterk tot elkaar aangetrokken. Zeker is dat Couperus en Buysse elkaar kenden uit de redactie van *Groot Nederland*, die zij vanaf 1903 samen met W.G. van Nouhuys vormden. Uit brieven van Couperus aan het echtpaar Buysse blijkt echter, dat beide auteurs al rond 1900 contact met elkaar hadden.

Eminent Buysse-kenner Anne Marie Musschoot gaat in dit Cahier onder meer dieper in op de relatie tussen de twee schrijvers, de betrokkenheid op elkaars werk, de literaire verschillen en overeenkomsten – zij waren beiden 'naturalisten in wier werk de noodlotsgedachte prominent aanwezig is en die een grote belangstelling hebben voor nerveuze gestalten en pathologische gevallen' – en op de receptiegeschiedenis. Aan het eind van het essay zijn de brieven van Louis Couperus aan de familie Buysse, een brief van Buysse aan zijn echtgenote Nelly Dyserinck en het opstel 'Couperus Beleedigd' opgenomen. Het Cahier verschijnt rond 15 december 2010.

Eerder verschenen Cahiers

- Couperus Cahier I (1995). Jeannette E. Koch, *Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies. Louis Couperus 'Reisimpressies' (1894)*
- Couperus Cahier II (1996). Bas Heijne, *Angst en schoonheid. Over Louis Couperus en Indië*
- Couperus Cahier III (1996). Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus en Nice (1900-1910)*
- Couperus Cahier IV (1998). Maarten Klein, 'Wist een mensch ooit iets...' *Van oude mensen in nieuw licht*
- Couperus Cahier V (2000). Feico Hoekstra, *Een tempel voor de ziel. Over Pier Pander en Louis Couperus*
- Couperus Cahier VI (2001). Manfred Horstmanshoff, 'En ik verheugde mij om de rijzende zon'. *Een gladiatorenverhaal van Louis Couperus*
- Couperus Cahier VII (2002). Ineke Sluiter, *Hoogmoed en Ironie: Couperus' Xerxes*
- Couperus Cahier VIII (2003). Karin Peterson, *Generaties rond Couperus. Genootschappen 1928-2003*
- Couperus Cahier IX (2005). Piet Kralt, *De goden, de schoonheid en het ogenblik. God en de mens in het werk van Louis Couperus*
- Couperus Cahier X (2006). Martijn Icks, *Heliogabalus: geschiedenis, droom en nachtmerrie. Historische achtergronden bij De berg van licht*
- Couperus Cahier XI (2010). Maarten van Buuren: *Emma Bovary, Anna Karenina, Eline Vere. Drie fatale vrouwen in het fin de siècle*

De Cahiers I, III, V, VI en VII zijn niet meer leverbaar

U kunt de reeds verschenen Cahiers bestellen voor 12,50 euro per aflevering door overmaking van het bedrag op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag, onder vermelding van het gewenste nummer. Buitenlandse donateurs kunnen het bedrag (in Eurolanden kosteloos) overmaken op genoemde rekening onder vermelding van IBAN: NL59 PSTB 0000 6003 67 en BIC: PSTBNL21. Vergeet niet ook uw volledige naam en adres op de overschrijving te vermelden.

De Couperus Cahiers staan onder redactie van Maarten Klein, Hans Kreuzen, Karin Peterson (eindredactie) en Petra Teunissen-Nijssse. ♣

Korte Arabesken

Peter Hoffman ontvangt de Couperuspemning 2010 en de bijbehorende oorkonde uit handen van Caroline de Westenholz

Couperuspemning 2010 voor Peter Hoffman

De Couperuspemning 2010 is uitgereikt aan Peter Hoffman. Dit gebeurde op 27 mei jongstleden, tijdens de opening van de tentoonstelling 'Couperus en Multatuli: twee visies op Nederlands-Indië'. Hoffman ontving de bronzen pemning uit handen van Caroline de Westenholz, voorzitter van de Stichting Louis Couperus Museum. Hoffman was van 2001 tot 2009 hoofdredacteur van *Arabesken*. Tevens is hij de initiatiefnemer en redacteur van louiscouperus.nl en de 'zustersite' rond1900.nl. 'Volgens veel mensen was Peter Hoffman lange tijd het gezicht en het brein van het Louis Couperus Genootschap,' aldus De Westenholz. Hoffman kreeg de onderscheiding dan ook wegens zijn bijzondere verdienste voor de Couperusstudie in het algemeen en het Genootschap in het bijzonder. De Couperuspemning is een gezamenlijk initiatief van het Louis Couperus Genootschap en het Louis Couperus Museum, en wordt jaarlijks toegekend

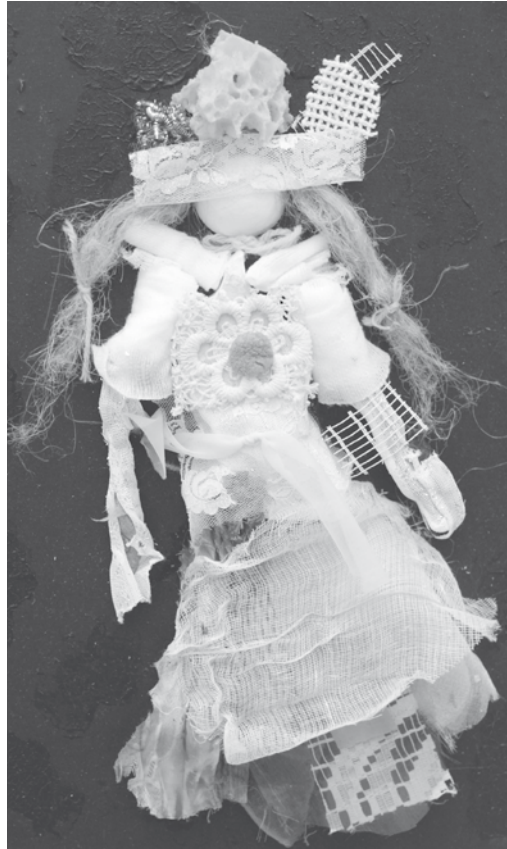
aan een persoon die zich op buitengewone wijze heeft ingezet om de nagedachtenis van Louis Couperus levend te houden. Eerder werd de prijs uitgereikt aan José Buschman, Maarten Klein, Eugenie Boer en Martijn Icks. ♣

Biografie Top Naeff

Op 8 juni 2010 promoveerde Gé Vaartjes in Leiden op *Rebel en dame. Biografie van Top Naeff*. Vaartjes stelt hierin het eenzijdige, zoetige beeld dat in het algemeen bestaat van schrijfster en toneelcritica Top Naeff (1878-1953) sterk bij. Naeff brak op jonge leeftijd door met het klassiek geworden 'meisjesboek' *School-Idyllen* (1900), waarmee ze sindsdien geassocieerd wordt. Naast drie andere meisjesboeken publiceerde ze romans en verhalenbundels, waarvan sommige, bijvoorbeeld door Menno ter Braak, geprezen werden om hun fijne ironie. Verder had Naeff een passie voor toneel en verwierf zij met haar talrijke diepzinnige kritieken een hoge status op dit gebied.

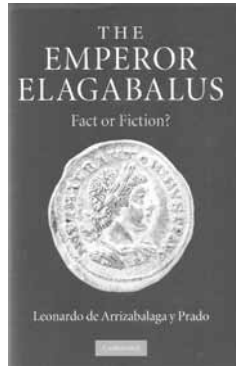
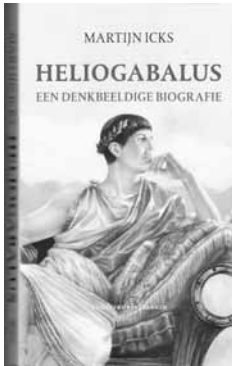
Vaartjes geeft in zijn biografie een uitgebreid panorama van de tijd waarin Naeff leefde. Aan de hand van haar intensieve contacten en activiteiten op het gebied van toneel en literatuur besteedt hij aandacht aan de vele ontwikkelingen gedurende haar leven in de culturele wereld, zowel in Nederland als daarbuiten. Met name het beeld van het toneel in haar tijd, waarover nog vrij weinig bekend is, vult Vaartjes aanzienlijk aan.

Couperus kende Naeff oppervlakkig: ze ontmoetten elkaar enkele keren en Couperus schreef haar soms een persoonlijke brief met lovende woorden over haar werk. Naar zijn voorbeeld werkte ze in 1915 mee aan *Kleding en de man*, ten behoeve van de Haagse kledingzaak Kattenburg & Co. Bij zijn dood betreurde zij het dat 'een idioot land' als Nederland Couperus te weinig gewaardeerd had. Ook werkte ze mee aan de *Verzamelde Werken* van Couperus. Naeff leefde vrijwel haar hele leven in Dordrecht – met tegenzin: in Amsterdam leefde ze echt, naar eigen zeggen, als ze naar de schouwburg en het 'Americain' kon gaan. Ze was opgegroeid in de goeude burgerij en bleef daardoor aan de ene kant altijd een 'dame'. Aan de andere kant bekleemde dit burgerlijke milieu haar en nam ze er in haar sociale leven en in haar brieven en werk afstand van. De relatie tussen haar werk en haar leven wordt in de biografie, die 34,90 euro kost, uitvoerig geanalyseerd. 🍷

Huilen in Den Haag

Op basis van een initiatief van Maartje de Haan werd in september en oktober het evenement *Huilen in Den Haag, leed met een knipoog* georganiseerd. Tijdens dit evenement kon het Haagse publiek op verschillende manieren leed en weemoed beleven, waarbij de organisators een dwarsdoorsnede beoogden te tonen van de sociale en culturele diversiteit in de Hofstad. Naast beeldende kunst, muziek, theater, film en literatuur was er extra aandacht voor educatieve projecten. Zo luisterden kinderen en jongeren in het project KunSTek van de Stichting Haags Kinderatelier, 'ook voor jongeren' (HKA) in Pulchri naar fragmenten uit Couperus' *Eline Vere*. Onder leiding van kunstenaar Magdeleen Douw van het HKA maakten zij daarna een reliëf op paneel, geïnspireerd door de treurige Eline. 🍷

Een boek over Heliogabalus...

In 2008 promoveerde historicus Martijn Icks, winnaar van de Couperuspenning 2009, op een proefschrift over Heliogabalus, het 'dansende keizertje' uit Couperus' *De berg van licht*. Dit proefschrift, gerecenseerd in *Arabesken* nr.33, verscheen afgelopen juli in een Nederlandstalige handelseditie onder de titel *Heliogabalus. Een denkbeeldige biografie*. Het is een voor de geïnteresseerde leek zeer lezenswaardig boek geworden, al bevat *Heliogabalus* nogal wat droge opsommingen en onpersoonlijke, wikipedia-achtige uitleg over bekend te veronderstellen onderwerpen (over Couperus: 'De Haagse schrijver was zeer productief en heeft meer dan vijftig werken op zijn naam staan (...). Zijn oeuvre onderscheidt zich door zijn bloemrijke, originele schrijfstijl', enzovoort).

Daar staat tegenover dat *Heliogabalus* goed gedocumenteerd en geannoteerd is; ook erg leuk zijn de lijsten 'aanbevolen literatuur' aan het eind van elk hoofdstuk.

Heliogabalus. Een denkbeeldige biografie werd uitgegeven door Bert Bakker en kost 24,95 euro in de betere boekwinkel. ♣

...en nog een boek over Heliogabalus

Van geheel andere orde is het boek over hetzelfde onderwerp van Leonardo de Arrizabalaga y Prado, *The Emperor Elagabalus*, dat in mei van dit jaar verscheen. Prado tracht in deze rijk geïllustreerde studie de vraag te beantwoorden of keizer Heliogabalus

echt heeft bestaan. De uiteindelijke conclusie is dat hij waarschijnlijk een grotendeels fictief figuur is. In een volgend boek, met als werktitel: *The Emperor Elagabalus. Myth or legend?* zal dit fictieve personage verder aan bod komen. Hierbij zal *De berg van licht* besproken worden; in het onderhavige werk komt de roman van Couperus nauwelijks ter sprake.

The Emperor Elagabalus. Fact or Fiction? is een gedegen, niet makkelijk leesbaar, wetenschappelijk werk, vooral bedoeld voor specialisten in het vak. De prijs van zestig pond (ongeveer zeventig euro) zal ook niet echt bijdragen aan grote populariteit buiten academische kringen. Het boek is opgedragen aan alle deelnemers aan een symposium over Heliogabalus in 2005 (zie 'Varian Symposium in Cambridge', *Arabesken* nr.26, november 2005, p.37-40). Het werd uitgegeven door Cambridge University Press en is te bestellen via internet. ♣

Genootschapsdag op 3 april 2011

Op verzoek van onze donateurs maakt het bestuur hierbij alvast bekend wanneer de jaarlijkse genootschapsdag van het Louis Couperus Genootschap zal plaatsvinden. Op zondag 3 april 2011 zullen de deuren van de Paleiskerk in Den Haag vanaf 13.30 uur openstaan voor onze donateurs en hun introducés. Yme Kuiper zal een lezing geven waarin hij Couperus' *De boeken der kleine zielen* analyseert, zowel vanuit de elitegeschiedenis als vanuit de religiegeschiedenis. Kuiper is bijzonder hoogleraar in de Religieuze en Historische Antropologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en een groot kenner van de (Nederlandse) adel. Hij publiceerde onder meer 'Marcel Proust en de adel: tussen snobisme en voyeurisme'. We zijn blij dat Kuiper op onze uitnodiging ingaat, want *De boeken der kleine zielen* behoren tot de populairste Couperus-romans onder onze donateurs. Voor de pauze staat er ook nog een interactieve verrassing op het programma. Wat we ná de pauze op de planken brengen, staat nog niet vast. Op de website en in de uitnodiging, die u in februari ontvangt, vindt u het volledige programma. Zoals gebruikelijk is ook het antiquariaat Fokas Holthuis aanwezig met een kraam vol eerste drukken en speciale uitgaven. We ontmoeten u graag op 3 april. ♣

Comité van aanbeveling

De laatste jaren is ons comité van aanbeveling nogal eens van samenstelling veranderd. In 2009 verliet H.T.M. van Vliet het comité, begin 2010 gevolgd door H.F.J. Horstmanshoff, die zich voortaan alleen nog aan zijn specialisme, de antieke geneeskunst, zal wijden. De plaats van Van Vliet werd ingenomen door E.J. (Elsbeth) Etty, bijzonder hoogleraar Literaire Kritiek aan de Vrije Universiteit. In de plaats van Horstmanshoff kwam J.L. (Jaap) Goedegebuure, hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden.

Op 5 februari van dit jaar overleed R. Breugelmans, bezorger van onder andere *Louis Couperus in den vreemde*, een lijst van de afzonderlijk verschenen vertalingen, en oud-conservator van de Universiteitsbibliotheek Leiden.

Het Genootschap heeft recentelijk twee nieuwe leden voor zijn comité geworven: M.G. (Mary) Kemperink, hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen, en Aad Meinderts, directeur van het Letterkundig Museum.

Met Maarten Klein en Jeannette Koch bestaat ons comité nu dus uit zes leden. ➤

Dag van de Haagse geschiedenis

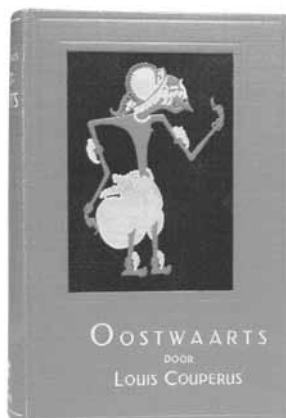
Sinds 2005 organiseert het Haags Gemeentearchief jaarlijks de Dag van de Haagse Geschiedenis, bedoeld om Hagenaars bekend te maken met de rijke geschiedenis van hun stad. Zo'n dertig culturele instellingen verenigen hun medewerking aan het evenement, dat dit jaar 'water' en 'waterlanders' als thema had. Ook het Louis Couperus Genootschap is meer dan eens van de partij.

Zaterdag 23 oktober hield Petra Teunissen-Nijssen, voorzitter van het Genootschap, een lezing met de titel 'Het levend azuur – Couperus en de zee'. Na een

korte inleiding over leven en werk van de auteur nam Teunissen de toehoorder mee op een literaire zeereis door Europa en naar Indië, gezien door de ogen van Couperus.

Ook het Louis Couperus Museum besteedde aandacht aan de Dag van de Haagse Geschiedenis. In het kader van de tentoonstelling 'Louis Couperus en Multatuli: twee visies op Nederlands-Indië', werden de reis per boot, de regen en de natuur in Nederlands-Indië belicht: 'Het stort uit de hemel neêr, de moessongoden gieten hunne kannen en schalen uit. Het is een witte regenval, het zijn blanke, straffe, sterke stromen, door wind nooit schuin gedreven. Alles druipt.' (Louis Couperus, *Oostwaarts, Volledige Werken Louis Couperus* deel 45, p.35). ➤

De eerste druk van *Oostwaarts*, omslag van H.P. Leopold, 1923

Lex van Delden 1947-2010

Voor veel vijftigplussers zal de naam Lex van Delden (geboren als Alex Zwaap) meteen de televisiebewerking van *De boeken der kleine zielen* in herinnering roepen. Daarin speelde Van Delden de rol van Addy van der Welcke, de vroegrijpe zoon van Constance en Henri, die als een pingpongbal tussen beiden heen en weer geslingerd wordt. Lex van Delden stierf op 6 oktober jongstleden, na een ziekte van enkele maanden.

Door Gé Vaartjes

Lex van Delden als Robert van Maeren in *Noodlot* in 1982.
Foto: Wikipedia/
AVRO

De vertolking van Addy van der Welcke in 1969 was Van Deldens televisiedebuut. Daarvoor had hij in het theater een rol gespeeld in de eenakter *De Gast, De Gastheer en De Geest*, samen met Ramses Shaffy. Enkele scènes daaruit werden op televisie vertoond en zo kwam NCRV-producer David Koning, die een jeugdige acteur voor de rol van Addy zocht, op het idee Van Delden te vragen.

De toen 22-jarige acteur speelde Addy, die in het begin van de serie vijftien is en aan het eind een dertiger, op indrukwekkende wijze. Couperus-biograaf H.W. van Tricht schreef indertijd dat Addy, die in de roman weleens 'een beetje onmogelijk' wordt gevonden, door Van Delden 'niet alleen mogelijk, maar vanzelfsprekend' werd: 'Groot toneelspelerswerk'¹. De toen bekende televisierecensent Nico Scheepmaker meende dat in de geschiedenis van de televisie een acteur nog nooit een tiener zó zuiver gespeeld had: 'Lex van Delden heeft de jeugdige vroegrijpe Addy erg goed uitgebeeld.'²

Lex van Delden was in één keer een begrip. Ook voor latere Couperusbewerkingen werd hij gevraagd. In *De stille kracht* (1974) speelde hij Onno Eldersma en in *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* (1975) Lot Pauws. Het zijn deze wapenfeiten die overal opdoken in de necrologieën die verschenen na zijn overlijden. Kennelijk vergeten is zijn rol in *Noodlot* (1982), net zoals deze hele productie. Geen serie deze keer, maar een 'los' tv-drama. Van Delden speelde Bertie, met Jeroen Krabbé (Frank) en Linda van Dyck (Eve) als tegenspelers.

Lex van Delden heeft dus in alle Couperus-bewerkingen die op televisie verschenen een belangrijk aandeel gehad – en overtuigend. De tengere acteur met zijn gevoelige gezicht was uitermate geschikt voor rollen als de sensitieve Addy, de melancholische Lot, de weke Bertie. Het was alsof telkens een deel van Van Deldens persoonlijkheid samenviel met de rol die hij speelde, alsof hij één eigen trek sublimeerde tot een ultiem Couperuspersonage. Ook zijn verfijnde, wat slepende dictie was bijzonder geschikt voor die personages.

Lex van Delden heeft echter veel meer gedaan dan Couperus spelen. Hij maakte indruk als Jacob Katadreuffe in de televisieserie *Karakter* (1971), als premier Drees in *Juliana* (2006) en in films als *Soldaat van Oranje* (1977). In 1976 vertrok hij naar Engeland, waar hij tal van rollen in het theater en in televisieseries speelde. Een grote staat van dienst.

Toch zal hij bij velen in Nederland vooral verbonden blijven met Couperus. Lex van Delden was fysiek en mentaal de ideale Couperus-vertolker. ♣

1. H.W. van Tricht, 'Is De kleine zielen recht gedaan?' In: *Vrij Nederland* 1970, 3 januari.

2. Marie-Louise Thussen, 'De kleine zielen haalt het'. In: *De Telegraaf* 1970, 16 januari.

Colofon

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Achtttiende jaargang, nummer 36, november 2010
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
- Redactie** Rémon van Gemeren
Susanne Onel
Liesje Schreuders (eindredactie)
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Waddinxveen
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 22,15. Losse nummers zijn voor € 9,80 te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* gelieve als Word-document te sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door:

ISSN 1567-8067

**Louis
Couperus
Genootschap**

Postbus 11637 • 2502 AP Den Haag
www.louiscouperus.nl